

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Principy tržního hospodářství ve výuce Výchovy k občanství

Principles of market economy in Civics

Bc. Martin Šulc

Vedoucí práce: Mgr. Zbyněk Zícha, Ph. D.
Studijní program: Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a
střední školy pedagogika – základy společenských věd

2020

Odevzdáním této diplomové práce na téma Principy tržního hospodářství ve výuce
Výchovy k občanství potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce
samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato
práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 22. 7. 2020

Bc. Martin Šulc

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucímu diplomové práce Mgr. Zbyňku Zíchovi, Ph.D. za odborné vedení, pomoc, poskytování cenných rad při zpracování práce, jeho ochotu, vstřícnost a laskavost. Jsem vděčný, že po celou dobu, kdy tato diplomová práce vznikala, stál za mnou a podporoval mě, i ve chvílích, kdy se již zdálo, že práci nebude možné dokončit. A samozřejmě také za to, že mi dal možnost psát práci právě na toto téma a v tomto duchu.

Poděkování patří také mým nejbližším za podporu během tvorby diplomové práce, především pak přítelkyni Hanně Dostálové.

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje tématu tržního hospodářství a jeho výuce v hodinách výchovy k občanství na základní škole. Práce je rozdělena do dvou částí, teoretické a praktické. Teoretická část seznamuje se základními principy tržního hospodářství, vysvětluje pojmy trh, tržní mechanismus, nabídka, poptávka, konkurence, monopol, cena a zisk včetně vzájemných souvislostí. Následuje vhled do kurikula a teorie didaktiky. V závěru teoretické části je vyčleněn prostor pro uvedení do základní problematiky výuky ekonomické tematiky na základní škole. V praktické části představuji projektovou výuku, následně je provedena didaktická analýza principů tržního hospodářství, navržen a vyhodnocen vyučovací celek, který byl zrealizován na ZŠ a MŠ Kralupy nad Vltavou, Třebízského 523. Práce je zakončena sebehodnocením.

KLÍČOVÁ SLOVA

tržní hospodářství, tržní mechanismus, výchova k občanství, didaktická analýza, projektová výuka, finanční gramotnost

ABSTRACT

The diploma thesis will be devoted to the principles of market economy and its teaching in Civics classes at primary school. The work is divided into two parts, theoretical and practical. The theoretical part introduces the basic principles of market economy, explains the concepts of market, market mechanism, supply, demand, competition, monopoly, price and profit, including the interrelationships. The following is an insight to the curriculum and the theory of didactics. At the end of the theoretical part, space is set aside for introduction to the basic issues of teaching economic topics at primary school. In the practical part I present project teaching, a didactic analysis of the principles of market economy is performed, a teaching unit was designed and evaluated, which was implemented at the primary school and kindergarten Kralupy nad Vltavou, Třebízského 523. The diploma thesis is ended with self-evaluation.

KEYWORDS

market economy, market mechanism, Civics, didactic analysis, project teaching, financial literacy

Obsah

Úvod	8
1. Trh a tržní mechanismy	10
1.1. Definice trhu	10
1.2. Druhy trhu	11
1.3. Tržní mechanismy	12
1.3.1. Poptávka	12
1.3.2. Nabídka	13
1.3.3. Cena	14
1.3.4. Konkurence a monopol	15
1.3.5. Zisk	16
2. Tržní hospodářství	16
2.1. Nahodilost trhu	17
2.2. Trh jako regulátor ekonomiky	18
3. Ekonomická témata v kurikulu	18
3.1. Vzdělávací oblast Člověk a společnost	20
3.2. Vzdělávací obor Výchova k občanství	21
3.3. Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Výchova k občanství s ekonomickým zaměřením	22
4. Ekonomie ve výuce výchovy k občanství na základní škole	23
5. Učitel výchovy k občanství na základní škole	26
6. Vybrané organizační formy vyučování výchovy k občanství na základní škole	27
7. Vybrané vyučovací metody výchovy k občanství na základní škole	28
7.1. Metody slovní	28
7.2. Metody názorně demonstrační	28
7.3. Metody praktické	29
7.4. Metody z hlediska aktivity a samostatnosti žáků	29
7.5. Metody z hlediska etap vyučovacího procesu	29

8. Vybrané didaktické zásady při výuce výchovy k občanství na základní škole	30
8.1. Zásada názornosti	30
8.2. Zásada systematickosti a cílevědomosti	30
8.3. Zásada trvalosti	30
8.4. Zásada uvědomělosti a aktivity	31
8.5. Zásada přiměřenosti a individuálního přístupu	31
8.6. Zásada komplexního rozvoje	32
8.7. Zásada vědeckosti	32
8.8. Zásada zpětné vazby	32
8.9. Zásada propojení teorie a praxe	33
9. Úroveň získávaných kompetencí ve výchově k občanství	33
10. Projektová výuka	34
10.1. Rysy projektu	35
10.2. Fáze realizace projektu	35
10.3. Přínos projektové výuky pro učitele	36
10.4. Přínos projektové výuky pro žáka	36
10.5. Typy projektů	37
11. Didaktická analýza principů tržního hospodářství	39
11.1. Analýza předchozích znalostí a zkušeností žáků, analýza z hlediska mezipředmětových vztahů	39
11.2. Pojmová a vztahová analýza	41
11.3. Operační analýza	42
11.4. Návrh hodnocení	43
12. Návrh vyučovacího celku	43
12.1. Reálný návrh projektu	44
12.2. Reálný harmonogram projektu	45
13. Realizace vyučovacího celku	49
14. Vyhodnocení vyučovacího celku	53
15. Sebehodnocení	55
Závěr	58
Seznam použitých informačních zdrojů	60

Úvod

Základní škola je místem, kde valná většina žáků po odbytí povinné devítileté školní docházky získá základní vzdělání; je místem, kde by všichni žáci měli získat základní kompetence, které je žádoucí si během těchto devíti let osvojit; je místem, kde se vytváří sociální vazby mezi všemi osobami, které s touto institucí mají co dočinění; je místem, kde se střetávají tři odlišné světy – svět žáků, svět rodičů a svět pedagogů; je místem, které by mělo připravit žáka do běžného života v oblastech, na které se nemůže připravovat doma; je místem, kde povinné vyučovací předměty jsou pedagogy vyučovány a rodiči i žáky vnímány zcela odlišně, dost často protichůdně.

Jedním z těchto vyučovacích předmětů je i výchova k občanství, která je v RVP ZV zařazena do vzdělávací oblasti Člověk a společnost, kam patří i dějepis. Ono nešťastné slovo výchova v názvu vyučovacího předmětu často v žácích i rodičích vzbuzuje dojem, že bez větší námahy a přičinění bude žák hodnocen na vysvědčení lze říci nejhůře chvalitebně a svět bude fungovat dál naprosto stejně. Slovo výchova v názvu je skutečně oprávněné, předmět vychovává demokratického občana, který je schopen racionálně uvažovat. Co si pod tímto pojmem představit? Pro příklad stačí uvést několik slov charakteristických pro demokracii – ohleduplnost, empatie, rovnost, lidská práva, aj.

Dnešní doba je ovšem náročná pro občana také proto, že je zcela nezbytná alespoň základní ekonomická rozvaha a gramotnost, i tu dodává žákům výchova k občanství. Tento předmět osobně vnímám jako jeden z nejdůležitějších na základní škole, spolu s mateřským jazykem, cizími jazyky a matematikou. *Vždyť ve složité moderní společnosti je bezprostředním cílem plánu každého jednotlivce nejčastěji obstarávání toho nejobecnějšího a nejuniverzálnějšího prostředku, totiž peněz.*¹ I proto bojuji za pochopení důležitosti a významu tohoto vyučovacího předmětu. Na základní škole v Kralupech nad Vltavou, Třebízského 523 učím již 14 let a proto je i téma této diplomové práce zasazeno do tohoto prostředí.

Téma mé diplomové práce je Principy tržního hospodářství ve výuce Výchovy

¹ Srov. JEŽEK, T. *Peníze a trh*. Praha: Portál, 2002. str. 21.

k občanství. V úvodní ekonomické části této práce nastíním základní principy a zákonitosti prostředí trhu, tržní mechanismy, chování účastníků tržních vztahů, nahodilost trhu a vysvětlím, proč je trh označován jako regulátor ekonomiky. Následně se zaměřím na ekonomická témata v kurikulu, vzdělávací oblast Člověk a společnost, vzdělávací obor Výchova k občanství a v ní vzdělávací obsah zaměřený na ekonomii. Následně uvedu příklady organizačních forem vyučování výchovy k občanství na základní škole a představím možnosti projektové výuky. V další části provedu didaktickou analýzu principů tržního hospodářství, následně navrhnou vyučovací celek, popíši jeho realizaci v praxi na ZŠ a MŠ Kralupy nad Vltavou, Třebízského 523 a v závěrečné části práce tento vyučovací celek také řádně vyhodnotím. Předkládaná diplomová práce by v budoucnu mohla posloužit začínajícím učitelům výchovy k občanství na základních školách jako inspirace při výuce tržního hospodářství.

1. Trh a tržní mechanismy

V této úvodní části práce nastíním základní principy a zákonitosti prostředí trhu a tržní mechanismy. Uvedu, jak funguje nabídka a poptávka, osvětlím tržní cenu jako výsledek jejich střetu, chybět nebude ani význam konkurence pro trh a její (ne)výhody pro spotřebitele oproti monopolu. V neposlední řadě se zaměřím na nejdůležitější segment ekonomického rozhodování, jímž je zisk.

1.1 Definice trhu

Dříve než se pozornost ubere k samotnému definování nejdokonalějšího z poznaných regulátorů ekonomiky, přijde mi na místě zmínit výrok jednoho z nejvýznamnějších ekonomů dvacátého století, držitele Nobelovy ceny za ekonomii, člena Chicagské ekonomické školy Milтона Friedmana, který sám o sobě dokonale vystihuje podstatu trhu.

„Nejdůležitější, jednoduchou, základní pravdou o volném trhu je, že žádná směna se nekoná, pokud z toho obě strany nemají prospěch.“²

Milton Friedman

Zcela nepochybně je nutné začít od jádra čili od definice trhu. *V ekonomické teorii je trh vymezován jako uspořádání, v jehož rámci na sebe vzájemně působí prodávající a kupující, aby určili ceny a množství směňovaných statků.*³ Toto vymezení je zcela jednoznačné, výstižné a snadno pochopitelné. Samozřejmě trh nemá žádné konkrétní místo, bod, kde se nachází. Trh je všude tam, kde existují lidské plány, které jsou spouštěčem pro tržní řád. *Princip neviditelné ruky trhu*⁴, který použil zakladatel moderní ekonomie Adam Smith, je známý nejen studentům ekonomie, ale často i běžným občanům po celém světě. Bez trhu a tržního řádu by mnoho lidských snů a plánů zůstalo nevyplněno. Každý člověk svými plány ovlivňuje mnoho dalších lidí, aniž

² Milton Friedman citáty. *Citáty slavných osobností [online]*. [cit. 2020-07-07]. Dostupné z: <https://citaty.net/autori/milton-friedman/>

³ VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 74.

⁴ SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: SNPL, 1958. s. 35.

by si to sám uvědomoval, aniž by tyto lidi znal a aniž by s tím daní lidé počítali. A právě tento zdánlivý nesoulad, vytváří řetězec dokonale souladných reakcí, které přinášejí uspokojení a dosažení prvotních či pozdějších plánů všem účastníkům v rámci tržního řádu.

Pro vysvětlení výše uvedeného lze použít následující text: *Když se někdo rozhodne, že si dá na střechu svého domu novou krytinu, třeba pálené tašky, je jisté, že tento jeho plán bude v nesouladu s plány výrobců krytiny, výrobců paliva pro cihelny, pokrývačů, autodopravců, tesařů, lesníků, pil, bankéřů, střadatelů a jejich rodin a všech mnoha dalších osob, na nichž bezprostředně či zprostředkovaně závisí úspěch rekonstrukce střechy. V nesouladu proto, že žádná z těchto osob neví, že se stala podmínkou uskutečnění něčího plánu. Svůj vlastní plán si dělala bez možnosti znát konkrétní nároky, které na ni klade plán někoho jiného.*⁵

1.2. Druhy trhu

Trh lze rozdělovat různými způsoby, pokud veškerá směna probíhá bez omezení, hovoří se o trhu volném, v případě, že je nákup a prodej nějakým způsobem regulován, jedná se o trh vázaný. Podle množství a druhu sledovaného zboží hovoříme o trhu agregátním a trhu dílčím. Agregátní trh je trhem všeho zboží a služeb, na dílčím trhu může zákazník koupit jen jeden výrobek nebo jednu službu, například trh koření, trh obuvi, apod. Podle stupně organizovanosti odlišujeme organizované trhy a neorganizované trhy. Jako organizovaný trh můžeme rozumět například burzu cenných papírů. Na tomto druhu trhu se obchoduje podle striktně daných pravidel. Jako neorganizovaný trh chápeme trh, na němž jsou poskytovány služby za úplatu nebo za protislužbu v rámci vzájemné výpomoci. Dále můžeme trh dělit podle legality, na oficiální čili legální trh a černý čili nelegální trh.

Podle předmětu tržních transakcí, jenž lze laicky chápat jako dělení podle toho co se prodává a co se kupuje, existují 3 základní typy trhu, jedná se o trh výrobků a služeb, finanční trhy a trh výrobních faktorů (práce, přírodních zdrojů, půdy a kapitálu).

⁵ JEŽEK, T. *Peníze a trh*. Praha: Portál, 2002. str. 12.

Tyto trhy se pochopitelně dále dělí na další, dílčí trhy, které je ovšem nutné vnímat pospolitě jako jeden celek.

1.3. Tržní mechanismy

Tržní mechanismus je souhrn vztahů a procesů při realizaci zboží, které vedou k vzájemné koordinaci relativně nezávislých rozhodnutí o výrobě (na straně nabídky) a o spotřebě (na straně poptávky)⁶, z čehož vyplývá i množství zboží, které jsou prodávající schopni a především ochotni prodat za určitou cenu – čili nabídka; a také množství zboží, které jsou kupující schopni a ochotni koupit za určitou cenu – čili poptávka; přičemž hodnota zboží je vyjádřena jeho cenou.

Cílem tržního mechanismu je rozdělení výrobních faktorů mezi druhy ekonomické činnosti tak, aby jejich využití bylo co nejefektivnější ku potřebě společnosti. Optimální alokaci zdrojů ovšem nejde zajistit trvale, jelikož se neustále mění potřeby a ve fungování trhů se nachází množství nedokonalostí, které nazýváme tržními selháními.

1.3.1. Poptávka

Na počátku tržního mechanismu stojí poptávka, pokud bychom se vrátili o několik desítek řádek zpět, dojdeme k onomu snu, cíli člověka (občana, spotřebitele), který si chce uskutečnit. Poptává tedy zboží či službu, která je či není na trhu. *V ekonomické teorii poptávka vyjadřuje závislost mezi dvěma proměnnými: cenou a požadovaným množstvím. Tento vztah je inverzní (nepřímo úměrný) a prosazuje se u většiny zboží a služeb. Výjimku představuje tzv. prestižní zboží (drahé kožesiny, luxusní auta, apod.), které nakupují lidé s cílem prezentovat svoje bohatství, bez ohledu na jeho cenu.⁷*

Tržní chování spotřebitelů se projevuje zákonem klesající poptávky, který lze popsat jako pokles poptávky jako reakci na nárůst ceny nebo naopak jako nárůst

⁶ VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 74.

⁷ VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 76.

poptávky jako reakci na pokles ceny. Zákon klesající poptávky se dá rozdělit podle dvou příčin. První možnou příčinou je takzvaný substituční efekt, kdy spotřebitelé reagují na zvýšení ceny daného zboží nákupem jiného zboží, poptávka tedy poklesne, opadne. Jako příklad lze uvést nárůst cen medu z důvodu zvýšeného výskytu onemocnění a vymírání včelstev a následně nedostatku medu na trhu. Spotřebitelé v danou chvíli na základě substitučního efektu budou svou poptávku směřovat k alternativním sladidlům za příznivější cenu, např. stévie, různé sirupy apod. Druhou možnou příčinou je takzvaný důchodový efekt, kdy spotřebitelé mají k dispozici různé vysoké fixní důchody (stabilní příjmy). Pokud ceny zboží klesají, přibudou kupující, kteří si dané zboží budou moci a zároveň i chtít koupit, při nárůstu cen to pochopitelně bude přesně naopak, jako první ztratí zájem o koupi lidé z nižších sociálních vrstev.

*Poptávka představuje souhrn zamýšlených koupí a je určována množstvím a cenou. Rozměr poptávky je jednoznačně určen důchodem, který má každý kupující k dispozici. Proto ekonomové sledují tzv. koupěschopnou poptávku, resp. efektivní poptávku.*⁸ U poptávky rozlišujeme agregátní neboli celkovou poptávku, dílčí neboli tržní poptávku a individuální poptávku.

1.3.2. Nabídka

Na toto echo poptávky následně slyší prodávající, který nabízí daný produkt, lze tedy tvrdit, že poptávka určuje nabídku. Pochopitelně může být situace naprosto kontrastní, kdy výrobce může spotřebiteli nabídnout produkt, který je zcela nový a dosud na trhu nebyl k dispozici. Na toto echo nabídky pro změnu slyší kupující, který touží po daném produktu, lze tedy tvrdit, že nabídka určuje poptávku.

*Nabídka je ekonomickou kategorií, která charakterizuje chování skutečných i potenciálních výrobců a prodejců zboží. Nabídka vyjadřuje závislost mezi množstvím nabízeného zboží a cenou, za kterou jsou ochotni nabízející toto zboží prodat.*⁹

Vztah mezi cenou a nabízeným množstvím je přímo úměrný čili pozitivní, nazýváme ho

⁸ VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 81.

⁹ VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 81-82.

jako zákon rostoucí nabídky. Ten plyne ze dvou základních příčin, pokud jsou ceny vysoké, má výrobce dostatek prostředků pro zvýšení množství výroby, z čeho vyplýne vyšší celková tržba a tím i vyšší zisk. Reakce výrobce zpravidla bývá taková, že přesouvá zdroje investované do výroby málo ziskových produktů směrem do výrobu právě tohoto ziskového zboží, čímž se mění celá struktura výroby. Druhou příčinou je nárůst nových výrobců, tedy nárůst konkurence. I ten je zapříčiněn růstem cen, protože výrobci s vyššími náklady a nižším ziskem se přesunou do odvětví, které při stejné vysokých nákladech nabízí výrazně vyšší zisk. U nabídky, podobně jako u poptávky, rozlišujeme agregátní neboli celkovou nabídku, dílčí neboli tržní nabídku a individuální nabídku.

1.3.3. Cena

Jak ale určit hodnotu daného zboží? Start boje výrobce a spotřebitele o co nejlepší cenu pro sebe sama bych přirovnal k situaci na pouličních trzích v arabském světě. Prodávající vstupuje do hry s cílem co nejvyššího zisku, jehož dosáhne za pomoci co nejvyšší ceny, zatímco kupující má za cíl co nejvíce ušetřit, čehož dosáhne za pomoci co nejvyšší ceny. Pokud se obě strany dostanou do situace, že se jejich zájmy sjednotí, což lze vysvětlit spokojeností prodávajícího se ziskem při určité ceně a zároveň spokojeností kupujícího s úsporou při těžce ceně, tak hovoříme o rovnovážné ceně. *Při výrobě zboží je nositelem informace mezi výrobcem a spotřebitelem cena zboží, která se utváří na základě vzájemného vztahu poptávky a nabídky. Cena je veličinou, která pro kupujícího znamená oběť, kterou musí podstoupit, chce-li na trhu získat požadované zboží. Pro prodávajícího je tato cena efektem (výnosem), k jehož dosažení musel podstoupit oběť (vynaložil náklady na výrobu zboží).*¹⁰

Cena pochopitelně není stabilní, ale pohyblivá. Je ovlivňována mnoha faktory, např. situací na trhu práce, která může být prezentována mírou nezaměstnanosti, snížením kupní síly peněz, které může být prezentováno zvýšením inflace, nasycením trhu, výrobní kapacitou, apod. Lze tedy říci, že při snížené poptávce klesá cena zboží a

¹⁰ VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 86.

při zvýšené poptávce naopak cena zboží stoupá, pochopitelně lze manipulovat i s množstvím výrobků, počtem zaměstnanců výrobní firmy, apod.

1.3.4. Konkurence a monopol

Důležitým faktorem je zcela neoddiskutovatelně i přítomnost konkurence a absence monopolu. *Monopol vzniká za situace, kdy nabídku celého odvětví zajišťuje jediný výrobce, který získává absolutní nadvládu nad kupujícími. Úroveň cen je limitována pouze koupěschopnou poptávkou.*¹¹ V rámci hospodářské soutěže nabídku celého odvětví zajišťuje více navzájem si konkurujících výrobců, kteří dodávají spotřebitelům výrobky, jež se mohou lišit kvalitou i cenou a spotřebitelé si mohou sami vybrat zboží v co nejvyšší kvalitě za co nejlepší cenu.

Pokud konkurence na trhu nefunguje optimálně, čímž zamýšlím rovnost podmínek pro všechny tržní subjekty, tak dochází k tržním selháním. Příčin tržního selhání může být celá řada, za zmínku stojí nedokonalá konkurence, pozitivní a negativní externality, čisté veřejné statky či asymetrická informace. Tržní selhání lze eliminovat za pomoci zásahů státu, který reguluje ekonomiku. Tento aktuálně nejrozšířenější ekonomický systém se nazývá smíšená ekonomika.

Pro každého spotřebitele je nejdůležitější užitnost výrobku nebo služby, které koupil, zatímco pro každého výrobce je nejdůležitější zisk. Spotřebitel hledá co možná nejvyšší kvalitu za co možná nejnižší cenu, čili vysokou užitnost za nízké náklady; zatímco výrobce se snaží maximalizovat svůj zisk, který je dán rozdílem celkových příjmů a celkových nákladů. V tomto bodě cítím jako vhodné zařadit citát amerického statistika Williama Edwardse Deminga, na jehož počest je každoročně udělována Demingova cena za kvalitu jakosti produktu.

¹¹ VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 92.

„Zlepšete kvalitu a automaticky zvýšíte produktivitu. Budete na trhu úspěšní nižší cenou a vyšší kvalitou. Budete obchodně úspěšní a vytvoříte pracovní příležitosti.“¹²

William Edwards Deming

1.3.5. Zisk

„Nic neuklidňuje mysl tak, jako to dokáže velké zisky dosažené bez velké námahy.“¹³

Warren Buffet

Pro každého výrobce je nejdůležitějším ukazatelem zisk, který se snaží maximalizovat co možná nejvíce s co nejnižším úsilím. Zisk symbolizuje úspěch. Citát jednoho z nejúspěšnějších obchodníků a investorů všech dob, svého času nejbohatšího muže světa, Warrena Buffeta, je výmluvný.

Čistý ekonomický zisk určuje úspěšnost podnikatele či firmy. Jedná se o účetní zisk, od něhož jsou odečteny implicitní náklady. Jako implicitní náklady rozumíme takové náklady, které na první pohled nejsou viditelné a vyjadřují ztrátu užitku z nejlepší nezrealizované nabídky. Účetní zisk lze vypočítat jako rozdíl celkových příjmů a explicitních nákladů. Jako explicitní náklady rozumíme např. náklady na mzdy zaměstnanců, materiálu, surovin, nákup technologií, atd.).

2. Tržní hospodářství

V tržním hospodářství rozhodnutí o alokaci zdrojů a produkci vznikají na základě cen utvářených v procesu dobrovolné směny mezi výrobcí, spotřebiteli a vlastníky výrobních faktorů.¹⁴ Fungování je zabezpečeno tržními mechanismy, jimiž se

¹² William Edwards Deming citáty. *Citáty slavných osobností [online]*. [cit. 2020-07-08]. Dostupné z: <https://citaty.net/autori/deming/>

¹³ Warren Buffet citáty. *Citáty slavných osobností [online]*. [cit. 2020-07-08]. Dostupné z: <https://citaty.net/autori/warren-buffet/>

¹⁴ VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 111.

tato práce zabývá v předchozí kapitole. Základem tržního hospodářství je soukromé vlastnictví výrobních zdrojů, přičemž všechna rozhodnutí závisí na jednotlivých tržních subjektech. Všem těmto subjektům jde především o jejich vlastní zájmy, výrobcům o zisk, spotřebitelům o užitnost koupeného výrobku nebo služby.

Tržní systém lze charakterizovat jako uspořádání (formu) společenské výroby, kde struktura výroby, struktura spotřeby a použití výrobních zdrojů jsou výsledkem nezávislých rozhodnutí jednotlivých výrobců a spotřebitelů. Všechny tržní subjekty jednají ve vlastním zájmu a do vzájemných vztahů vstupují na základě dobrovolnosti (svobodné volby) a oboustranně pocíťované výhodnosti.¹⁵ Nejzákladnějšími ekonomickými otázkami jsou otázky „co vyrábět?“, „jakým způsobem vyrábět?“ a „kdo bude kupující?“. Jednotlivé tržní subjekty se musí pro zodpovězení těchto otázek vzájemně koordinovat.

2.1. Nahodilost trhu

Jak jsem již uvedl, v rámci tržního mechanismu jsou hlavními rozhodovacími faktory nabídka, poptávka a následně cena. Je nutné si uvědomit, že žádný ekonomický subjekt není schopen predikovat, jak přesně bude probíhat následný vývoj trhu. Cena je sice relativně rychlou a pružnou reakcí na tržní změny, ale vždy reaguje jen na počáteční stav, nedokáže přesně kopírovat aktuální vývoj trhu. *Trh není schopen poskytovat důležité a potřebné podklady pro ekonomické rozhodování orientované do budoucnosti. Toto rozhodování s ohledem na budoucnost bude vždy nahodilé, neboť bude vycházet pouze ze spekulativního odhadu budoucího vývoje. Ekonomové hledají takové nástroje, které by v tomto směru alespoň do určité míry kompenzovaly nedostatky trhu a dokázaly by ekonomickým subjektům při jejich rozhodování s ohledem na budoucnost poskytnout směrodatné informace.*¹⁶ Podklady pro

¹⁵ VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. s. 112.

¹⁶ TICHÁ, M. *Ekonomie a didaktika*. In KUTHAN, R., PELCOVÁ, N., ZICHA, Z. (ed) *Kapitoly z didaktiky filosofie, etiky a společenských věd*. Studia didactica I. Praha: Univerzita Karlova, 2018. s. 296.

ekonomické rozhodování mohou poskytnou makroekonomické prognózy či indikativní plánování, ale i tyto přístupy nemohou vyloučit nahodilost v rozhodování na trhu. Čím je jednotlivec vzdělanější v oblasti ekonomie, tím lépe dokáže odhadovat, jak se situace bude vyvíjet, případně jakými intervencemi bude do tržního hospodářství zasahováno státem a jeho institucemi.

2.2. Trh jako regulátor ekonomiky

*Trh, který je všeobecně uznáván jako dosud nejdokonalejší z poznáných regulátorů ekonomiky, a to napříč jednotlivými ekonomickými školami a proudy ekonomického myšlení, dokáže prostřednictvím cen automaticky a zcela bezplatně poskytovat velké množství informací důležitých pro ekonomické rozhodování jednotlivých hospodářských subjektů, ale tyto informace se týkají pouze aktuální ekonomické situace. Není a nikdy nebude schopen předávat informace, které by mohly být podkladem pro ekonomické rozhodování směřující do budoucnosti.*¹⁷ I proto budou vždy rozhodování ekonomických subjektů do budoucna, včetně míry jejich úspěšnosti, zcela nahodilá. Právě tato nahodilost vnáší do ekonomie interdisciplinární přístup v rámci společenských věd, který je přístupný diskusi s dalšími společenskovědními odvětvími.

3. Ekonomická témata v kurikulu

V této části práce bych se rád zaměřil na analyzování ekonomických témat v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání. Díky této analýze poté přes cíle výuky pozvolna přejdu k navržení aktivity (vyučovacího celku), která naplní cíle pro výuku v rámci problematiky tržního hospodářství. *V souladu s principy kurikulární politiky zformulovanými v Národním programu rozvoje a vzdělávání v České republice (tzv. Bílé knize) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb.,*

¹⁷ TICHÁ, M. *Ekonomie a didaktika*. In KUTHAN, R., PELCOVÁ, N., ZICHA, Z. (ed) *Kapitoly z didaktiky filosofie, etiky a společenských věd. Studia didactica I*. Praha: Univerzita Karlova, 2018. s. 301-2.

*o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školském zákoně), ve znění pozdějších předpisů, se do vzdělávací soustavy zavedl systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let.*¹⁸ Rozlišujeme dvě úrovně dokumentů – nižší, školní úroveň a vyšší, celostátní úroveň.

Mimo již zmiňovaného Národního programu pro rozvoj a vzdělávání v České republice se na celostátní úrovni nachází ještě rámcové vzdělávací programy. Rámcové vzdělávací programy jsou rozděleny podle jednotlivých úrovní vzdělávání. Jedná se tedy o Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, Rámcový vzdělávací program pro střední odborné vzdělávání, Rámcový vzdělávací program pro speciální vzdělávání a Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání. Na školní úrovni jsou tvořeny podle rámcových vzdělávacích programů školní vzdělávací programy, podle kterých probíhá vzdělávání na jednotlivých školách.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) navazuje na Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání a je východiskem pro rámcové vzdělávací programy pro střední vzdělávání. V RVP ZV je vymezeno celkové pojetí i cíle základního vzdělávání; je specifikována úroveň výstupních klíčových kompetencí při ukončení základního vzdělávání; je dán vzdělávací obsah, učivo i očekávané výstupy a další.

Za důležité považuji zmínit i pojetí a cíle základního vzdělávání, které už bych rád specifikoval pouze pro 2. stupeň ZŠ, na kterém působím a jehož se týká i tato diplomová práce. *Základní vzdělávání na 2. stupni pomáhá žákům získat vědomosti, dovednosti a návyky, které jim umožní samostatné učení a utváření takových hodnot a postojů, které vedou k uvážlivému a kultivovanému chování, k zodpovědnému rozhodování a respektování práv a povinností občana našeho státu i Evropské unie. Pojetí základního vzdělávání na 2. stupni je budováno na širokém rozvoji zájmu žáků, na vyšších učebních možnostech žáků a na provázanosti vzdělávání a života školy se*

¹⁸ Srov. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (upraven v březnu 2017). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 2020-07-16]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/43792/>. s. 5.

*životem mimo školu. To umožňuje využít náročnější metody práce i nové zdroje a způsoby poznávání, zadávat komplexnější a dlouhodobější úkoly či projekty a přenášet na žáky větší odpovědnost ve vzdělávání i v organizaci života školy.*¹⁹ Velkou zkouškou a výzvou pro celý školský systém byla a stále ještě je koronavirová krize, jež započala v České republice v březnu letošního roku. Během ní se odpovědnost ve vzdělávání na žáky přenesla možná ve větší míře, než by kdo doposavad očekával a než bylo původním cílem vzniku rámcových vzdělávacích programů.

3.1. Vzdělávací oblast Člověk a společnost

Jednou z devíti vzdělávacích oblastí v rámci vzdělávacího obsahu RVP ZV je i vzdělávací oblast Člověk a společnost, která je tvořena dvěma vzdělávacími obory. Jsou to vzdělávací obor Dějepis a vzdělávací obor Výchova k občanství. *Vzdělávací oblast Člověk a společnost v základním vzdělávání vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech. Seznamuje žáky s vývojem společnosti a s důležitými společenskými jevy a procesy, které se promítají do každodenního života a mají vliv na utváření společenského klimatu. Zaměřuje se na utváření pozitivních občanských postojů, rozvíjí vědomí příslušnosti k evropskému civilizačnímu a kulturnímu okruhu a podporuje přijetí hodnot, na nichž je budována současná demokratická Evropa, včetně kolektivní obrany. Důležitou součástí vzdělávání v dané vzdělávací oblasti je prevence rasistických, xenofobních a extremistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv, k rovnosti mužů a žen a výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí i k ochraně uměleckých a kulturních hodnot. Tato vzdělávací oblast přispívá také k rozvoji finanční gramotnosti a k osvojení pravidel chování při běžných i rizikových situacích a při mimořádných*

¹⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (upraven v březnu 2017). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 2020-07-16]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/43792/>. s. 8.

událostech.²⁰ Pro vzdělávací oblast Člověk a společnost je mimořádně důležité, aby se žáci naučili pracovat s informacemi, přemýšlet o možnostech řešení běžných každodenních situací a tyto možnosti následně aktivně a účinně uplatňovat v reálném životě. Vzdělávací oblast Člověk a

společnost přímo navazuje na vzdělávací oblast Člověk a jeho svět, společenskovědní tematika vzdělávacího oboru Výchova k občanství se tak velmi často zobrazuje i ve vzdělávacím oboru Zeměpis, konkrétně především v socioekonomické geografii.

3.2. Vzdělávací obor Výchova k občanství

*Vzdělávací obor Výchova k občanství se zaměřuje na vytváření kvalit, které souvisejí s orientací žáků v sociální realitě a s jejich začleňováním do různých společenských vztahů a vazeb. Otevírá cestu k realistickému sebepoznání a poznávání osobnosti druhých lidí a k pochopení vlastního jednání i jednání druhých lidí v kontextu různých životních situací. Seznamuje žáky se vztahy v rodině a širších společenstvích, s hospodářským životem a rozvíjí jejich orientaci ve světě financí. Přibližuje žákům úkoly důležitých politických institucí a orgánů, včetně činnosti armády, a ukazuje možné způsoby zapojení jednotlivců do občanského života. Učí žáky respektovat a uplatňovat mravní principy a pravidla společenského soužití a přebírat odpovědnost za vlastní názory, chování a jednání i jejich důsledky. Rozvíjí občanské a právní vědomí žáků, posiluje smysl jednotlivců pro osobní i občanskou odpovědnost a motivuje žáky k aktivní účasti na životě demokratické společnosti.*²¹

Vzdělávací obor Výchova k občanství vede žáka k utváření a rozvoji klíčových kompetencí mnoha způsoby, z nichž jako tři nejvýznamnější vnímám následující:

- uplatňování vhodných prostředků komunikace k vyjadřování vlastních myšlenek, citů, názorů a postojů, k zaujímání a obhajování vlastních postojů a k přiměřenému obhajování svých práv

²⁰ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (upraven v březnu 2017). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 2020-07-16]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/43792/>. s. 51.

²¹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (upraven v březnu 2017). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 2020-07-16]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/43792/>. s. 51.

- orientace v problematice peněz a cen a odpovědné spravování osobního (rodinného) rozpočtu s ohledem na měnící se životní situaci
- vytvoření schopnosti využívat jako zdroj informací různorodé verbální i neverbální texty společenského a společenskovedního charakteru

3.3. Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Výchova k občanství s ekonomickým zaměřením

Vzdělávací obsah každého vzdělávacího oboru je tvořen několika tematickými okruhy s očekávanými výstupy a učivem. Ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství je ekonomické zaměření zastoupeno v tematickém okruhu Člověk, stát a hospodářství, v rámci očekávaných výstupů žák:

- rozlišuje a porovnává různé formy vlastnictví, včetně duševního vlastnictví, a způsoby jejich ochrany, uvede příklady
- sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů v hospodaření domácnosti, objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu domácnosti, dodržuje zásady hospodárnosti a vyhýbá se rizikům při hospodaření s penězi
- na příkladech ukáže vhodné využití různých nástrojů hotovostního a bezhotovostního placení, uvede příklady použití debetní a kreditní platební karty, vysvětlí jejich omezení
- vysvětlí jakou funkci plní banky, jaké služby občanům nabízejí, vysvětlí význam úroku placeného a přijatého, uvede nejčastější druhy pojištění a navrhne, kdy je využít
- uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky a způsoby krytí deficitu
- rozlišuje, ze kterých zdrojů pocházejí příjmy státu a do kterých oblastí stát směřuje své výdaje, uvede příklady dávek a příspěvků, které ze státního rozpočtu získávají občané
- rozlišuje a porovnává úlohu výroby, obchodu a služeb, uvede příklady jejich součinnosti

- **na příkladu chování kupujících a prodávajících vyloží podstatu fungování trhu, objasní vliv nabídky a poptávky na tvorbu ceny a její změny, na příkladu ukáže tvorbu ceny jako součet nákladů, zisku a DPH, popíše vliv inflace na hodnotu peněz** ²²

V rámci učiva se jedná o následující témata a pojmy:

- majetek, vlastnictví – formy vlastnictví; hmotné a duševní vlastnictví, jejich ochrana; hospodaření s penězi, majetkem a různými formami vlastnictví
- peníze – funkce a podoby peněz, formy placení
- hospodaření – rozpočet domácnosti, úspory, investice, úvěry, splátkový prodej, leasing; rozpočet státu, typy rozpočtu a jejich odlišnosti; význam daní
- banky a jejich služby – aktivní a pasivní operace, úročení, pojištění, produkty finančního trhu pro investování a pro získávání prostředků
- výroba, obchod a služby – jejich funkce a návaznost
- **principy tržního hospodářství – nabídka, poptávka, trh; tvorba ceny; inflace; podstata fungování trhu; nejčastější právní formy podnikání** ²³

4. Ekonomie ve výuce výchovy k občanství na základní škole

V hodinách výchovy k občanství má ekonomie velmi důležité místo, je jednou z nejdůležitějších společenských věd, které jsou na základních školách v rámci výchovy k občanství vyučovány. Snahou pedagogů by mělo být vést své žáky k ekonomickému myšlení, ekonomickému chování i k ekonomickému rozhodování. Výuka často probíhá prakticky, žáci řeší při výuce problémy, s nimiž se budou pravidelně setkávat i v běžném životě, ať už v rámci domácnosti, firmy, obce nebo ve vyšších a složitějších strukturách. Nejdůležitější rolí při výuce výchovy k občanství by mělo být vedení žáků

²² Pozn.: Tučně vyznačené očekávané výstupy jsou právě těmi výstupy, které směřují k tématu principů tržního hospodářství ve výuce výchovy k občanství, ostatní očekávané výstupy se principů tržního hospodářství jen více či méně dotýkají.

²³ Pozn.: Tučně vyznačené učivo je právě tím učivem, které se týká principů tržního hospodářství ve výuce výchovy k občanství, ostatní učivo s principy tržního hospodářství jen více či méně souvisí.

k samostatnosti a odpovědnosti.

*Učitelé by měli vést své žáky tak, aby pronikali do podstaty učiva a získávali potřebné vědomosti, které budou schopni prakticky v životě aplikovat. Měli by též přispívat k rozvoji jejich schopností a dovedností na základě řešení problémových situací, měli by je učit samostatně myslet a rozhodovat, ale také by měli soustavně pěstovat jejich kladné morální a charakterové vlastnosti. Právě tomu může dobře sloužit ekonomické učivo, v jehož rámci se na mnoha místech mohou střetávat morální, etická a ekonomická kritéria hodnocení. Naplnění všech výše uvedených cílů je značně obtížné, vede cestou individuálního přístupu učitele k jednotlivým žákům a jejich skupinám a závisí do značné míry na tvořivosti každého pedagoga.*²⁴

Všechna ekonomická témata jsou pro žáky velmi náročná, je opravdu nezbytné, aby pedagog dokázal vysvětlit jejich zákonitosti na konkrétních příkladech, které žáci znají ze svého života nebo které jim jsou velmi blízké. Pro žáky je mnohem důležitější pochopení systému a zákonitostí než detailní zapamatování definic ekonomických pojmů. Nezbytná je i aktivizace žáků rozličnými didaktickými metodami, k nimž se ještě dostanu v další části práce. *Je zřejmé, že plnění takto náročně koncipovaných cílů vyučovacího procesu není možné jednoduše ověřovat. Jestliže k cílům práce učitele občanské výchovy nepatří jen to, aby žáci zvládli určitý okruh ekonomických vědomostí, ale aby získané základní ekonomické vzdělání vedlo žáky k odpovědnému hodnocení ekonomických problémů, k promyšlenému ekonomickému chování a k racionálnímu ekonomickému rozhodování a konečně, aby přispělo rovněž k formování důležitých rysů osobnosti žáků projevujících se v jejich názorech a morálních postojích, pak kontrola výsledků vyučování běžnými pedagogickými prostředky, uplatňovanými v průběhu vyučovacího procesu, není jednoduchá.*²⁵

Rozhodující se, aby se žák uměl vypořádat s ekonomickými problémy, které mu budou ve škole předloženy a v budoucnu, aby se orientoval v problematice cen, peněz,

²⁴ TICHÁ, M. *Ekonomie a didaktika*. In KUTHAN, R., PELCOVÁ, N., ZICHA, Z. (ed) *Kapitoly z didaktiky filosofie, etiky a společenských věd*. Studia didactica I. Praha: Univerzita Karlova, 2018. s. 258.

²⁵ TICHÁ, M. *Ekonomie a didaktika*. In KUTHAN, R., PELCOVÁ, N., ZICHA, Z. (ed) *Kapitoly z didaktiky filosofie, etiky a společenských věd*. Studia didactica I. Praha: Univerzita Karlova, 2018. s. 258-259.

finančních produktů, služeb, závazků, aby dokázal pracovat s omezeným rozpočtem a dokázal zabezpečit nejdříve jen sebe a pak i svou rodinu.

Problematika tržního hospodářství je žákům předkládána v devátém ročníku základní školy. V rámci základních principů fungování národního hospodářství jsou absolventi základní školy schopni charakterizovat znaky tržní ekonomiky, nabídku, poptávku a cenu. Zároveň chápou důležitost konkurence v prostředí trhu.

Hlavním cílem výuky vybraných ekonomických poznatků v rámci občanské výchovy na druhém stupni základní školy je přispět k tomu, aby mladý člověk neviděl smysl svého života pouze v hromadění majetku, ale aby byl schopen stát se dobrým hospodářem, který odpovědně pečuje o svůj i svěřený majetek a nachází uspokojení ve svém povolání. ²⁶

Pro ekonomické rozhodování je nejdůležitějším prvkem zisk. Ekonomické chování je úspěšné právě tehdy, když celková ekonomická aktivita daného jedince je zisková. To je neoddiskutovatelné. I proto je nutné učit ekonomii v širších souvislostech a kontextu ostatních společenských věd, prvořadě v úzké kooperaci s etikou, aby pedagog místo ekonomicky zdatných mladých občanů nevypouštěl ze dveří základní školy stroje na majetek.

Těmto strojům na majetek se podobají lidé, kteří se dlouhá léta pohybují v byznysu, přizpůsobují se trhu i v neekonomických aspektech, skutečně neberou v potaz, co je morální, etické, ale jedná se jim skutečně pouze o ekonomickou efektivitu. Podobně jako trh nemají ani tito lidé žádnou morálku, jednají bez slitování, bez empatie, pouze s vidinou prospěchu pro vlastní osobu, potažmo pro vlastní projekt, uspokojení vlastních tužeb. Směňují své zboží a služby za peníze či jiné zboží a služby. Je nutné, aby absolventi základní školy si plně uvědomovali, že právě humanita odlišuje člověka od trhu. *Trh nerozlišuje potřeby ušlechtilé a neušlechtilé. Prostě zprostředkuje směnu vyrobeného zboží a služeb. Zajistí, aby se vzácné statky dostaly k těm, kdo za ně zaplatí. Stejně dobře zprostředkuje směnu základních potravin, nemovitostí, ale i drog a*

²⁶ TICHÁ, M. *Ekonomie a didaktika*. In KUTHAN, R., PELCOVÁ, N., ZICHA, Z. (ed) *Kapitoly z didaktiky filosofie, etiky a společenských věd*. Studia didactica I. Praha: Univerzita Karlova, 2018. s. 262.

zbrání. Prodá vše, v čem mu zákon nezabrání. ²⁷

5. Učitel výchovy k občanství na základní škole

Zcela jistě je nutné se krátce zastavit i u osobnosti učitele výchovy k občanství, který v rámci výchovně-vzdělávacího procesu realizuje vzdělávací cíle. Jeho způsobilost by měla být nejen odborná, ale i sociální a didaktická. *Pomoc didaktiky společenských věd vyučovací praxi nelze chápat v tom, že má učitelé a žákům dávat pouze určité pokyny, návody, tj. normy jak postupovat, aby vyučovací proces dospěl k vymezenému výchovně-vzdělávacímu cíli. Stanovit normy, jichž je v praxi třeba užít, lze jen ve shodě se zákonitostmi, na jejichž základě se tento proces rozvíjí.* ²⁸ Uznávání univerzálních hodnot jako jsou život, zdraví, láska, mír, demokracie by mělo být samozřejmostí, velmi důležité je rovněž i praktické vyučování. Každý učitel by měl mít autoritu, pochopitelně tu přirozenou. Jsem přesvědčen, že učitel s formální autoritou naučí své žáky mnohem méně, o čemž hovoří má dlouholetá zkušenost z praxe.

Učitel (a nejen) výchovy k občanství by měl být upřímný a férový, to je mnohdy důležitější než odborná způsobilost. Z učitelových slov by měla prýstit empatie a tolerance, z jeho činů pak vystupovat altruismus a dobrota. Odborné vyjadřování v rámci výuky je samozřejmě nutné, konkrétně ekonomie si na fakta potrpí. Velkou výhodou jsou organizační schopnosti a nápaditost výuky, ať už se jedná o všemožné metody, o nichž se zmíním o něco později. Pokud bych měl shrnout nejdůležitější rysy učitelovy osobnosti, jedná se o spravedlnost, přístup, zaujetí, připravenost, takt, kreativita aj. Při výuce ekonomie ve výchově k občanství (ale i ve všech dalších vyučovaných předmětech) mi je nejbližší demokratický typ učitele, který tak trochu v ekonomickém stylu balancuje a vyhledává rovnováhu mezi liberalitou a dominancí.

²⁷ KLVAČOVÁ, E. *Stát, trh a občan*. Ekonom, 1993, č.32. s.17.

²⁸ STANĚK, A. *Didaktika společenských věd*. In STUCHLÍKOVÁ, I., JANÍK, T. et al. (ed) *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. s. 356.

6. Vybrané organizační formy vyučování výchovy k občanství na základní škole

Organizační formy vyučování můžeme rozdělit do třech základních skupin – jedná se o organizační formy vyučování podle způsobu organizace, organizační formy výuky podle zřetele k jednotlivci a ke kolektivu a o organizační formy výuky z hlediska způsobu plánování výchovně vzdělávací práce školy.²⁹

Podle způsobu organizace je základní organizační formou vyučování výchovy k občanství na základní škole je 45 minut trvající vyučovací jednotka (vyučovací hodina), která má svou danou strukturu. Od úvodní části až po část závěrečnou. Další organizační formou vyučování výchovy k občanství na základní škole mohou být tematické exkurze o délce trvání zpravidla několik hodin až jeden den. Velmi rozšířenou formou jsou i samostatné práce žáků, ať už se jedná o různé tematické eseje, četbu dokumentů, vytváření vlastních tematických videí, prezentací, referátů, apod. V současné době během koronavirové krize byla využívána především forma distanční výuky, ale nepředpokládám, že by se v budoucnu měla podobná situace ještě opakovat.

Podle zřetele k jednotlivci a ke kolektivu jsou nejtradičnějšími a nejtypičtěšími formami vyučování výchovy k občanství na základní škole hromadné vyučování, při němž se snaží učitel vytvořit stejné podmínky všem žákům ve třídě, nejtypičtějším příkladem je frontální výuka, a skupinové vyučování, kdy klíčová je aktivita a vzájemná kooperace žáků. Učitel v tomto případě většinou působí jen jako koordinátor výuky. V rámci skupinové výuky lze dále dělit práci ve skupinách na homogenní, kdy všechny skupiny zpracovávají totožný úkol a heterogenní, kdy každá skupina zpracovává odlišný úkol. Stejně tak můžeme vytvářet homogenní čili stále skupiny a heterogenní čili různorodé, pokaždé jinak složené skupiny. Každá z těchto forem má své klady i zápory. Specifickou formou skupinové výuky může být i projektová výuka, o které se ještě zmíním v další části práce.

Z hlediska způsobu plánování výchovně-vzdělávací práce školy můžeme rozdělit organizaci výuky na výuku učebními osnovami, učebním plánem a učebnicemi nebo na organizaci výuky tematickým plánem či přípravou učitele na vyučovací

²⁹ Srov. TOMČÍK, J. *Didaktika ekonomie – studijní text*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. s.23.

jednotku.

7. Vybrané vyučovací metody výchovy k občanství na základní škole

*Vyučovací metoda je záměrné uspořádání učiva a činnosti edukátora nebo edukanta směřující k vytyčeným cílům.*³⁰ Zjednodušeně řečeno vyučovací metoda je způsob, jak učitel dospěje k výsledku (cíli) své výchovně-vzdělávací činnosti, tedy jak žáka naučí. Jednotlivých vyučovacích metod je velmi pestrá škála, často se i v praxi navzájem prolínají v rámci vyučovacích hodin či vyučovacích celků. Pokusím se přiblížit ty nejzákladnější.

7.1. Metody slovní

*Nejdůležitějšími metodami jsou metody slovní, protože mluvené slovo má svůj obsah a formu.*³¹ Při využití těchto vyučovacích metod je vhodné a žádoucí, aby učitel propojil smyslové vnímání žáků a praktickými příklady, které jsou žáci schopni si představit na základě svých dosavadních zkušeností a znalostí. Žáci se takto seznamují s obsahem učiva a snaží se o jeho aktivní zapamatování.

Metody slovní můžeme dále dělit na monologické metody, dialogické metody, metody písemných prací a metody práce s učebním textem – učebnicemi, knihami, apod. Mezi monologické metody řadíme přednášku, vyprávění, vysvětlování a instruktáž. K dialogickým metodám patří rozhovor, diskuse a dramatizace.

7.2. Metody názorně demonstrační

Při názorně demonstračních metodách výuky žáci přímo pozorují sledovaný jev. Veškerou teorii lze vzápětí ověřovat v praxi názorně, přímým pozorováním. Může se jednat i o pozorování filmů, obrázků, modelů, apod. Nejčastějšími názorně demonstračními metodami jsou pozorování a demonstrace neboli předvádění. *Proto budiž učitelům zlatým pravidlem, aby všechno bylo předváděno všem smyslům, kolika*

³⁰ TOMČÍK, J. *Didaktika ekonomie – studijní text*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. s.32.

³¹ TOMČÍK, J. *Didaktika ekonomie – studijní text*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. s.32.

*možno. Totiž věci viditelné zraky, slyšitelné sluchu, vonné čichu, chutnatelné chuti a hmatatelné hmatu; a může-li něco být vnímáno najednou více smysly, budiž to předváděno více smyslům.*³²

7.3. Metody praktické

*Praktická metoda rozvíjí efektivně výchovně-vzdělávací proces a také zlepšuje schopnost učení se, resp. trvalejší uchování nových poznatků v paměti žáka.*³³ Tyto metody často přináší žákům větší odpovědnost za vlastní vzdělání, nutnou vytrvalost a vyšší aktivity. Pokud učitel dokáže žákovi vnuknout myšlenku, že žák baží po poznání a praktickou metodou k němu chce dojít, naplní prapůvodní podstatu pedagogovu, jakožto průvodce žáka vzděláváním.

7.4. Metody z hlediska aktivity a samostatnosti žáků

Tyto metody sledují samostatnost a aktivitu žáků při vzdělávání. Můžeme je rozdělit na metody sdělovací, při nichž učitel sdělí žákům poznatky a dovednosti; na metody zajišťující aktivitu žáků, při nichž díky různým aktivitám si žáci sami osvojují poznatky a dovednosti svou vlastní intenzivní činností; a na metody problémové, při nichž žáci díky již dříve získaným poznatkům a dovednostem řeší různé didaktické problémy. Žádnou z těchto metod nelze určit jako nejefektivnější, ale z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že problémové metody většinu žáků baví nejvíce, posilují jejich sebedůvěru, přináší jim nové prožitky při řešení didaktických problémů, rozvíjí vzájemnou kooperaci žáků popřípadě jejich samostatnost.

7.5. Metody z hlediska etap vyučovacího procesu

Tyto metody lze rozdělit do dvou skupin, první skupinou jsou metody opakování osvojeného učiva, které lze provádět mnoha rozličnými způsoby, přičemž opět vidím jako podstatné, aby v rámci výchovy k občanství byly tyto metody opakování propojeny s praxí. Druhou skupinou jsou metody prověřování a hodnocení žáků, což jsou pochopitelně různá ústní a písemná zkoušení, testy, apod.

³² KOMENSKÝ, J.A. *Velká didaktika*. Praha: Dědictví Komenského, 1930. s.156.

³³ TOMČÍK, J. *Didaktika ekonomie – studijní text*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. s.32.

8. Vybrané didaktické zásady při výuce výchovy k občanství na základní škole

Pokud budeme hovořit o didaktických zásadách, bude se jednat o pravidla didaktického procesu. Tato pravidla, normy či zásady se týkají nejen samotného vyučovacího procesu, ale také forem a metod s ním spojených. Je žádoucí tyto principy respektovat z důvodu např. systémovosti, provázanosti, ucelenosti a systematičnosti.³⁴

8.1. Zásada názornosti

Při uplatnění zásady názornosti dochází k aktivizaci smyslů žáka, jeho vnímání. Jedná se o jakési spojení předávané informace s představou žáka, ukázky, která je bezprostřední. U zásady názornosti je nutné si uvědomit, že čím mladšímu žákovi jsou předávány nové ekonomické vědomosti, tím názornější by měl učitel být. Starší žáci již určité ekonomické zkušenosti mají, samozřejmě také dovednosti a znalosti oproti spolužákům z nižších ročníků. Zároveň je třeba ve všech fázích vyučovací hodiny (etapách vyučovacího procesu) tuto metodu využít, včetně opakování, kontroly osvojení učiva žákem.

8.2. Zásada systematičnosti a cílevědomosti

Základem pro zásadu systematičnosti a cílevědomosti je systematické, promyšlené a logické řazení učiva., které je předkládáno žákům. Jedná se tedy o prohlubování již dříve získaných vědomostí, které by měly být žáky osvojeny. Celý vyučovací předmět výchovy k občanství je v průběhu 2.stupně základní školy vyučován systematicky. Opět je nutné, aby učitel propojil teorii s praxí, aby žáci byli schopni nově osvojené učivo využít později na středních školách i při výkonu povolání.

8.3. Zásada trvalosti

Tato zásada je jednou z nejdůležitějších zásad při výuce (ať už jakéhokoliv

³⁴ TOMČÍK, J. *Didaktika ekonomie – studijní text*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. s.40.

předmětu). Jejím cílem je zafixovat vědomosti a dovednosti do paměti žáka. Zafixované učivo, které je pochopené, vyvozuje předpoklady k praktickému využití v budoucnu a pochopitelně je nutné k získávání nových poznatků. Pokud učitel pojme vyučovací proces správně, pro zdárné zafixování vědomostí a dovedností do paměti žáka používá neustálé opakování a procvičování těchto vědomostí a dovedností, ať už uvědomělé nebo neuvědomělé. Učení se nazpaměť, takzvaný *memoring*, nevede k logickému zvládnutí a porozumění danému učivu. Samozřejmě, v některých případech *memoring* nutný, především proto, aby následné memorované znalosti mohly být aplikovány v konkrétních příkladech. Opět je ovšem hlavní aktivní zájem, motivace a přístup žáka, pokud se žák sám chce naučit, naučí se snáze, než když musí a učí se s nechutí.

8.4. Zásada uvědomělosti a aktivity

Při zásadě uvědomělosti a aktivity je nutné, aby si žák uvědomil podstatu činnosti, kterou při vyučovací hodině provádí, aby mu byl jasný záměr jeho snažení. Pokud žák chápe, proč je nutné, aby si určitou dovednost či vědomost osvojil, tak je motivován k vyšší aktivitě, jelikož ,podobně jako výrobci na trhu, má před sebou vidinu vlastního úspěchu, zisku. Žák v tomto případě ví, že mu dané dovednosti a vědomosti k něčemu budou, což si vlivem mnoha různých faktorů neuvědomuje nebo třeba i odmítá uvědomovat. Často se může jednat například o negativní postoj rodičů k výchově k občanství, jak je zmíněno v úvodu této práce, a jiné. Právě motivace, aktivita a uvědomělost připravují žáka na to, aby byl samostatným, odpovědným a myslícím občanem.

8.5. Zásada přiměřenosti a individuálního přístupu

Tato zásada v mé mysli evokuje vzpomínku na antické ctnosti, starořeckou arété a římský *virtus*. Mezi nimi nechyběla uměřenost, z mého pohledu nejzákladnější a nejdůležitější lidská ctnost. Můžeme ji volně přeložit jako střídmost nebo sebekontrolu, ale uměřenost jako nalezení správné míry veškerého konání by měla být také jedno z hlavních předností učitelů, bezpochyby i těch, kteří vyučují výchovu k občanství. Nalezení správné míry náročnosti a kvantity učiva, vzhledem k individuálním možnostem a schopnostem žáka, je vskutku velmi těžké i pro zkušeného kantora. Je

nutné žáky nepřesytit učivem, zároveň je nenechat zahálet a v neposlední řadě také zajistit, aby již probrané učivo bylo upevněno na stabilních základech v paměti žáků, aby na něm mohly stavět hrady svého poznání.

8.6. Zásada komplexního rozvoje

V rámci komplexního rozvoje by měly být splněny stanovené výukové cíle a rozvinuta osobnost žáka ve všech jednotlivých složkách.

8.7. Zásada vědeckosti

Správný učitel by se měl stále vzdělávat především ve svém oboru, ale i v ostatních oborech, sledovat aktuální trendy ve výuce výchovy k občanství, aktuální politickou situaci, vývoj nových ekonomických jevů, případně i problémů a rizik. Měl by umět flexibilně reagovat na náhlé a nepředvídatelné změny aktuální situace, typickým příkladem by mohla být koronavirová krize. Všechny poznatky by měl učitel předat přehledně a uměřeně věku i schopnostem svých žáků. Správný učitel by si měl uvědomovat, že učebnice je jen pomůckou pro žáky, nikoliv dogmatem, ze kterého by měl svým žákům předčítat, jak jsem to bohužel již mnohokrát vidět a zažil.

8.8. Zásada zpětné vazby

V rámci feedbacku neboli zpětné vazby by měly být obě strany, jak žáci, tak učitel, informovány, zda vzdělávací proces probíhá tak, jak obě strany očekávají. Zpětná vazba bývala často vynechávána či zlehčována, až v posledních letech je její důležitost brána v potaz. Zpětná vazba od žáků, může pomoci učiteli, aby se zamyslel nejen nad strukturou učiva, vyučovacími metodami, ale i třeba nad svým chováním a vystupováním. Zpětnou vazbu by měl dávat určitě i učitel žákům, v rámci vyhodnocení vyučovací hodiny či vyučovacího celku, v rámci vyhodnocení domácí práce, ale také průběžně vždy, když uzná za vhodné. Zpětná vazba dokáže prohloubit vzájemný vztah učitele a žáka a rozvíjet obě strany, být oběma stranám ku prospěchu. Demokratický typ učitele, který vnímám jako nejlepší z možných, jak už jsem uváděl, využívá se svými

žáky feedback pravidelně. Zpětná vazba je jedním z prvků moderní školy, školy, kam učitelé, žáci i rodiče chodí rádi.

8.9. Zásada propojení teorie a praxe

O nutnosti umět teoretické vědomosti aplikovat i v praxi jsem se v průběhu práce zmínil již několikrát a počínaje desátou kapitolou této práce se ji také pokusím názorně předvést.

9. Úroveň získávaných kompetencí ve výchově k občanství

Způsoby předávání vědomostí a dovedností žákům jsou různé, jak už jsem uváděl v předchozí části práce. Pokud bychom měli nahlédnout komplexně na výchovně vzdělávací proces, tak by probíhal jako vzájemný rozvoj znalostí, hodnot, prožitků a myšlenek. Lze zjednodušeně říci, že se jedná o rozšířený souhrn výše uvedeného. Získávané kompetence bychom takto mohli rozdělit do osmi úrovní, jedná se o následující úrovně:

1. Osvojení základních znalostí

Žák umí použít přiměřeně náročné a obecně užívané pojmy a termíny občanského života. Žák popíše základní skutečnosti, jevy, procesy a zákonitosti života ve společnosti. Žák se orientuje v základních problémech života.

2. Aplikace znalostí

Žák aplikuje získané znalosti a informace v konkrétních životních situacích, v nových a neznámých situacích. Žák se orientuje v běžných dokumentech.

3. Získávání znalostí

Žák využívá noviny, knihy, grafy, tabulky, internet a další zdroje k získávání informací a názorů na různé problémy. Žák identifikuje výhody a nevýhody masmédií jako zdrojů informací. Žák organizuje a analyzuje získané informace a využívá je ve své další činnosti.

4. Zaujímání postoje

Žák zaujme postoj k danému tématu. Žák identifikuje důsledky rozličných událostí. Žák identifikuje důsledky svého postoje k určitému tématu či k určité situaci. Žák identifikuje svá práva, povinnosti a odpovědnost v určité situaci.

5. Řešení problému

Žák identifikuje soukromé i veřejné problémy. Žák vyhodnocuje různé pohledy na soukromé i veřejné problémy. Žák navrhuje různé alternativy řešení soukromých i veřejných problémů. Žák nese odpovědnost za svá rozhodnutí při řešení problémů.

6. Komunikace a prezentace

Žák prezentuje své názory (písemně i ústně) a diskutuje o nich s ostatními. Žák naslouchá, klade otázky, reaguje odpovídajícím způsobem, obhájí svůj názor.

7. Spolupráce ve skupině

Žák spolupracuje s ostatními podle svých schopností. Žák spolupracuje s ostatními i přes různé diverzity.

8. Prosazení zájmů

Žák si uvědomuje své cíle a zájmy v určité situaci. Žák používá legální prostředky k prosazení svých zájmů nebo zájmů osob, které hájí.³⁵

10. Projektová výuka

Projektová výuka vychází z pragmatické pedagogiky a instrumentalismu. Její počátky se datují na přelom 19. a 20. století. Jedná se o komplexní organizační formu výuky s celou řadou výukových metod a forem práce. Typickým rysem projektové výuky je závěrečný cíl v podobě určitého výstupu, může se jednat o prezentaci, vyřešení nastoleného problému, výtvar žáků, apod. Projektová výuka často propojuje předměty, je tedy mezipředmětová. Často bývá vnímána jako jedna z nejefektivnějších forem výuky, při níž se rozvíjí velké množství klíčových kompetencí podle rámcových

³⁵ Srov. HAVLÍNOVÁ, I. *Didaktické náměty pro učitele občanské výchovy a základů společenských věd*. Praha: PedF UK v Praze, 2014. s. 39-40.

vzdělávacích programů. Nové vědomosti a dovednosti jsou ukotveny žáci rozvíjí svou kreativitu, kooperaci, individualitu, vytrvalost, odpovědnost, tolerantní chování, komunikaci a další. Díky projektové výuce je mnohem jednodušší zařazení mezipředmětových vztahů a využití průřezových témat.

10.1. Rysy projektu

- projekt vychází z potřeb (potřeba získat nové zkušenosti, odpovědnost za svou činnost,...) a ze zájmů dítěte
- projekt vychází z konkrétní a aktuální situace, která se neomezuje jen na prostředí školy
- projekt je interdisciplinární
- projekt je především podnikem žáka
- práce žáků v projektu přináší konkrétní produkt, tj. výstup, kterým se účastníci projektu prezentují
- projekt se zpravidla uskutečňuje ve skupině, ale může být i individuální, zpracovaný samostatnou prací žáků
- projekt umožňuje začlenění školy do života obce nebo širší veřejnosti ³⁶

10.2. Fáze realizace projektu

1. Stanovení záměru projektu na základě výchovně vzdělávacích cílů s nutností přihlídnutí k individuálním zvláštnostem žáků. Projekt vzniká nejčastěji od učitele, ale může být i zcela spontánní. Zároveň by měl reflektovat rozvíjené klíčové kompetence na základě rámcového vzdělávacího programu.
2. Učitel si zpracuje plán jednotlivých kroků činností, časový harmonogram projektu, místo, kde se projekt bude uskutečňovat, potřebné pomůcky a nástroje. Další plánování již může být na žácích, učitel by měl žáky vždy

³⁶ Srov. COUFALOVÁ, J.. *Projektové vyučování pro 1.stupeň základní školy – náměty pro učitele*. Praha: Fortuna, 2006. s. 11.

nenápadně usměrňovat, aby bylo co nejlépe dosaženo stanovených cílů.

3. Vlastní provedení, realizace projektu na základě aktivity žáků, včetně prezentování výsledků práce žáků, učitel je v roli poradce či moderátora.
4. Vyhodnocení projektu ve vzájemné kooperaci žáků i učitele.³⁷

10.3. Přínos projektové výuky pro učitele

- učitel vystupuje v nové roli, která je odlišná roli při klasické výuce, vystupuje jako poradce
- učiteli dává tato forma výuky možnost nahlížet na žáka jako na celek, dochází ke změně pojetí vnímání žáka učitelem, učitel lépe vidí jeho negativní i pozitivní stránky, jeho schopnosti
- učitel rozšiřuje repertoár svých výukových metod, strategií, reflexí a rozhodování během vyučovacích celků
- projektová výuka nabízí učiteli využití jiných způsobů hodnocení a sebehodnocení
- učitel rozvíjí své organizační schopnosti³⁸

10.4. Přínos projektové výuky pro žáka

- velkou roli při projektu sehrává individualita, neboť žák se zapojuje na základě svých individuálních možností a schopností; dochází také k naplňování individuálních potřeb žáků
- pokud je projekt kvalitně připraven, osloví žáky a provedení je efektivní, tak žáci získávají velkou motivaci k učení, protože projektová metoda by měla napomáhat aktivizovat žáky
- při projektu dochází k přebírání zodpovědnosti žáků za odvedenou práci a za práci skupiny; dochází tímto k rozvoji samostatnosti žáků, kooperaci uvnitř skupiny a k případnému řešení problémů vzniklých v průběhu projektu

³⁷ Srov. KALHOUS, Z. OBST, O. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2009. s. 300

³⁸ Srov. ZORMANOVÁ, L. *Obecná didaktika; pro studium a praxi*. Praha: Grada, 2014. s. 118

- pro získávání podkladů pro vypracování zadání se žáci učí používat různé informační zdroje
- žák je veden k samostatnému poznávání a k třídění získaných poznatků, je schopen přemýšlet v širší perspektivě, chápat souvislosti mezi již osvojenými a nově získanými znalostmi
- projekt vede žáky k řízení činností v rámci skupiny, k osvojení si time managementu a rozvíjí schopnost kritického hodnocení
- žák se setkává s dovedností nahlížet na problém globálně
- žák rozvíjí sebepoznání, sebehodnocení a sebeúctu
- spolupráce ve skupině vede k rozvoji komunikačních schopností a sociálních dovedností, konkrétně k rozvoji asertivity, empatie a respektu
- projektová výuka ovlivňuje tvořivost, aktivitu a fantazii žáka ³⁹

10.5. Typy projektů

Projekty můžeme od sebe odlišovat podle různých kritérií, k nimž patří navrhovatel projektu, prostředí projektu, účel projektu, velikost projektu, počet účastníků projektu, časový rozvrh projektu, způsob organizace projektu, informační zdroje projektu.

Projekty podle navrhovatele projektu:

- spontánní projekty (vznikají z potřeb a zájmů žáků)
- uměle připravené projekty (navržené učitelem nebo jiným pedagogickým pracovníkem ve škole, který projektem sleduje didaktické cíle)
- kombinované projekty (kombinace obou předchozích typů)

Projekty podle prostředí projektu:

- školní projekty
- domácí projekty

³⁹ Srov. ZORMANOVÁ, L. *Obecná didaktika; pro studium a praxi*. Praha: Grada, 2014. s. 118

- kombinace školních a domácích projektů
- mimoškolní projekty

Projekty podle účelu projektu:

- projekty, které se snaží vtělit myšlenku nebo plán do vnější formy
- projekty cílící na estetickou zkušenost
- projekty usilující rozřešit problém
- projekty vedoucí k získání dovednosti

Projekty podle velikosti projektu:

- malé projekty
- velké projekty

Projekty podle počtu účastníků projektu:

- individuální projekty
- kolektivní projekty (skupinové, třídní, ročníkové, celoškolní)
- kombinované projekty (kombinace obou předchozích typů)

Projekty podle časového rozsahu projektu:

- krátkodobé projekty (projekty o délce min.2 hodin a max. 1 dne)
- střednědobé projekty (projekty o délce jednoho týdne)
- dlouhodobé projekty (projekty o délce více než týden a méně než měsíc)
- mimořádně dlouhodobé projekty (projekty probíhající více než měsíc paralelně s výukou)

Projekty podle způsobu organizace projektu:

- jednopředmětové projekty
- projekty v rámci jedné vzdělávací oblasti
- projekty předmětů s různých vzdělávacích oblastí, které si jsou blízké

- projekty nadpředmětové (např. projekty podle průřezových témat RVP ZV)

Projekty podle informačních zdrojů

- volné projekty (informační zdroje si obstarávají žáci sami)
- vázané projekty (informační materiál je žákovi poskytován učitelem)
- kombinované projekty (kombinace obou předchozích typů) ⁴⁰

11. Didaktická analýza principů tržního hospodářství

Didaktická analýza učiva je základem pro kvalitní práci učitele se žáky. V rámci realizace výuky bychom měli k didaktické analýze přistupovat praktickou formou. Následně dle vzdělávacího obsahu a na základě znalosti daných žáků volíme konkrétní metody, postupy díky nimž budeme výuku realizovat. Tato forma by měla být pro učitele výchovy k občanství na základní škole stěžejní, hodnotící rovina by měla následovat až poté jako vedlejší produkt výuky. Pokud by měla být didaktická analýza přímo definována, tak didaktickou analýzou rozumíme *hlubší myšlenkovou činnost učitele, která mu umožní z pedagogického hlediska proniknout do učební látky.* ⁴¹

11.1. Analýza předchozích znalostí a zkušeností žáků, analýza z hlediska mezipředmětových vztahů

Připravovaný projekt byl zrealizován na přelomu 1. a 2.pololetí ve třídě 9.A. Vzhledem k tomu, že ve škole učím výchovu k občanství ve třídách napříč druhým stupněm, tak jsem měl za sebou již 3,5 roku práce ve třídě v rámci hodin výchovy k občanství a dalších mnoho desítek hodin odučených v jiných předmětech, takže jsem celou třídní skupinu velmi dobře znal. V rámci výchovy k občanství měli žáci už základní ekonomické znalosti získané v 7.ročníku, dále pak v rámci finanční gramotnosti

⁴⁰ Srov. KRATOCHVÍLOVÁ, J.. *Teorie a praxe projektové výuky*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2006

⁴¹SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha: Grada, 2007. s. 26.

v matematice napříč celým druhým stupněm. K základním ekonomickým znalostem se žáci dostali i v pracovních činnostech, ve kterých dle školního vzdělávacího programu učí obsah vzdělávací oblasti člověk a svět práce, v hodinách dějepisu v 9.ročníku při rozdělení světa během studené války a pochopitelně v rámci průřezových témat napříč jednotlivými výukovými předměty.

Během 7. a první poloviny 9.ročníku získali žáci v hodinách výchovy k občanství vědomosti z ekonomie tak, že více či méně úspěšně zvládali následující očekávané výstupy:

- žák dokáže rozlišit základní formy vlastnictví a majetku, uvede příklady
- žák objasní, jaké místo má majetek mezi dalšími životními hodnotami
- žák uvede, co všechno může tvořit majetek jednotlivce, rodiny, obce, státu
- žák vyjmenuje hlavní způsoby a zdroje získání majetku
- žák popíše funkci a formy peněz
- žák popíše způsoby hospodárního zacházení s penězi
- žák na příkladech objasní, z čeho vzniká rodinný rozpočet
- žák vysvětlí, jak mohou kupní možnosti jedince a rodiny ovlivnit nakládání s osobním a rodinným rozpočtem
- žák porovná vhodné a nevhodné způsoby využívání osobního a rodinného rozpočtu (např. kapesného...)
- žák definuje pojem úvěr, dokáže spočítat úrok
- žák ví, jaké jsou v jeho měšťtě peněžní ústavy
- žák se seznámí s vybranými finančními produkty ⁴²

V rámci probraného a zvládnutého učiva během 7.ročníku a 1.poloviny 9.ročníku žáci více či méně dobře porozuměli následujícím pojmům v rámci výchovy k občanství: vlastnictví, majetek, soukromý majetek, veřejný majetek, hmotný majetek,

⁴² LAICMANOVÁ A. a kol. Výchova k občanství 9. Brno: Nová škola, 2013. s.82

⁴² LUNEROVÁ, J. a kol. Výchova k občanství 7. Brno, Nová škola, 2012. s. 72.

movitý majetek, nemovitý majetek, nehmotný majetek, finanční majetek, peníze, funkce peněz, formy peněz, způsoby platby, měna, měnový kurz, devizy, valuty, druhy platebních karet, inkaso, SIPO, výdaje zbytné a nezbytné, příjmem hrubý, příjem čistý, finanční rezerva, dluhová spirála, hospodaření s penězi, rozpočet, druhy rozpočtu, běžný účet, spořicí účet, úspora, úrok, úvěr, úroková sazba, per annum, lichva, centrální banka, obchodní banky, penzijní připojištění, stavební spoření, pojištění a jeho druhy, hypotéka, leasing.

Třída již velmi dobře pracovala v 7.ročníku v rámci výuky rozpočtu, kdy vytvářeli svůj vlastní rozpočet a fiktivní rozpočet své budoucí rodiny na základě reálných mezd i cen zboží a služeb. Taktéž v 1.polovině 9.ročníku, kdy jsme společně na tento rozpočet navázali a v rámci 4 hodinového projektu se žáci stali odbornými finančními poradci pana Nováka. Tato předchozí zkušenost s projektovou výukou, kterou se snažím průběžně zařazovat do výuky, žákům rozhodně velmi pomohla, věděli, co od projektu očekávat a i proto se do něj vrhli bez výjimky s nadšením a elánem (a to i přes to, v jak komplikovaném a problémovém věku se nachází), protože každý z nich chtěl být tím nejlepším a dokázat, že se na trhu neztratí a získat prestižní ocenění na závěr, ale o tom až v další části práce.

11.2. Pojmová a vztahová analýza

Základní pojmy, které si žáci během projektu měli osvojit, jsou *tržní hospodářství, trh výrobků a služeb, nabídka, poptávka, konkurence, monopol a zisk*. Pojmy rozšiřující byly: *soukromé podnikání, řízení firmy a trh práce*. Z hlediska očekávaných výstupů jsme si odškrtnuli dva: *žák pojmenuje a objasní principy ekonomických systémů* a především *žák vysvětlí, jakou roli na trhu hraje nabídka, poptávka a konkurence*. Na první pohled se může zdát, že projekt byl příliš dlouhý na to, jak málo pojmů se žáci naučili a jak málo výstupů bylo zrealizováno.

Pro uvědomění se obrovského didaktického potenciálu projektu, který byl z velké části naplněn, předkládám seznam klíčových kompetencí, které žáci během projektu získali. Kompetencí pracovní (žák využívá znalosti a zkušenosti v zájmu své přípravy na budoucnost; žák respektuje daná pravidla; žák důsledně plní své

povinnosti), kompetence občanské (žák rozhoduje odpovědně a je schopen pomoci; žák chápe práva a povinnosti ve škole i mimo ni), kompetence sociální (žák spolupracuje ve skupině, podílí se na vytváření pravidel v týmu; žák přispívá k diskusi třídy, chápe potřebu spolupracovat, respektuje různé názory a čerpá z nich; žák podporuje svoji sebedůvěru a řídí své chování tak, aby dosáhl pocitu sebeuspokojení a sebeúcty), kompetence komunikativní (žák formuluje své myšlenky v logickém sledu; žák se vyjadřuje souvisle a kultivovaně; žák naslouchá druhým, vhodně reaguje, obhajuje svůj názor a svodně argumentuje; žák využívá získané komunikativní dovednosti k vytváření vztahů a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi), kompetence k učení (žák vyhledává a třídí informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívá; žák operuje s obecně užívanými termíny, uvádí věci do souvislostí, propojuje je do širších celků; žák samostatně pozoruje, získané výsledky porovnává, posuzuje a vyvozuje z nich závěry) a konečně a především kompetence k řešení problému (žák samostatně řeší problémy, volí vhodné způsoby řešení; žák pochopí problém a promyslí způsob řešení; žák kriticky myslí, činí rozhodnutí, je schopen je obhájit; žák si uvědomuje zodpovědnost za svá rozhodnutí a své činy).

Skutečně tolik klíčových kompetencí žáci využívali během projektu a právě v tom vidím kouzlo projektové výuky, která mě už před mnoha lety, když jsem začínal učit a poprvé jsem o ní slyšel, uchvátila.

11.3. Operační analýza

Z výukových metod jsou spolu s projektovým vyučováním využity ještě metoda brainstormingu, myšlenkové mapy, činnostní učení, didaktická hra, komunikační metody a metoda problémového učení. Jako formu výuky jsem v rámci projektu zvolil formu skupinovou. Žáci budou během projektu provádět mnoho aktivit, například se bude jednat o založení firmy, vytvoření loga firmy, přípravu pracovních smluv, vedení účetnictví, získávání a realizace objednávek, veletrh firem, bazar zboží, vyhlášení firmy roku a manažera roku a další.

11.4. Návrh hodnocení

Hodnocení bývá často kamenem úrazu většiny školních činností a aktivit. Často je nepřesné a nespravedlivé. V projektu budou jednotlivé činnosti průběžně hodnoceny ústně, známkou za úkol či činnost v hodině, sebehodnocením. Na závěr projektu proběhne rozsálá diskuse, sebehodnocení, hodnocení ostatních, soutěž „o ceny“ a za celý projekt obdrží žáci velkou známku za celé téma tržního hospodářství, tradiční forma kontroly znalostí učiva nebude, ani ústní zkoušení či test. Nejvíce bude v potaz bráno sebehodnocení. Žáci zároveň budou informováni, že nutností pro kladné hodnocení je, aby všechny firmy na konci projektu zůstaly v černých číslech, nikdo nesmí být zadlužen. A všichni žáci musí být na konci projektu zaměstnání. Pochopitelně tato rozhodnutí vypadají poněkud autokraticky, ovšem jsou nutná pro uvědomění si odpovědnosti žáka v pozici zaměstnance za sebe (aby měl stálý příjem) a žáka v pozici ředitele za sebe i za firmu (aby nakonec nebankrotoval nebo se nenechal stáhnout dluhovou spirálou). Žákům ve školách nejde o dobré známky (nejen proto nejsem zastáncem známkování), o ty jde především a jediné jejich rodičům, o to méně na známkách záleží končícím deváťákům, jejichž závěrečné známky v 9.ročníku základní školy nehrají roli v přijímacím řízení na školy střední.

12. Návrh vyučovacího celku

Pro potřeby této diplomové práce jsem navrhl a zrealizoval didaktický projekt na ZŠ a MŠ Kralupy nad Vltavou, Třebízského 523, kde pracuji. Didaktický projekt byl navržen pro třídu 9.A na téma trh. Projekt spadá do vzdělávací oblasti Člověk a společnost a do vzdělávacího oboru Výchova k občanství. Stejnomený předmět v této třídě vyučuji již od 6.ročníku. Třída měla celkem 23 žáků, 13 chlapců a 10 dívek.

Projekt jsem navrhl s časovou dotací 8 vyučovacích hodin, přičemž bylo možné ho zrealizovat jako dvoudenní projekt po 4 hodinách nebo v rámci 8 týdnů, vždy 1 hodinu týdně podle rozvrhu. Pro tento projekt jsem záměrně zvolil období po Novém roce, kdy už jsem měl uzavřeny známky ve třídě za 1.pololetí a po zkušenostech se třídou jsem věděl, že v období nikdy nekončících pololetních testů, všeobecné nervozity všech příslušníků výchovně-vzdělávacího procesu a zároveň plné přípravy na přijímací

zkoušky na střední školy, bude pro všechny zúčastněné tento projekt oázou klidu a pohody v chaotickém období (a to nikdo z nás nepočítal s koronavirovou krizí).

Smyslem projektu je uvědomění si základních principů tržního hospodářství, zařazení prvků finanční gramotnosti a zároveň i ukázka možnosti života běžného podnikatele nebo malé firmy. Za 14 let praxe na stejné škole mám mnoho zkušeností z porovnávání a na základě tohoto dlouhodobého pozorování vím, že právě ekonomické učivo je spolu s právem a politologií pro žáky na naší základní škole nejsložitější, tím pádem z jejich pohledu i nejméně zajímavé a pokud zazní třeba zrovna slovo ekonomika, většina žáků se tváří otráveně, přičemž často ani nevědí, o co se jedná. Během projektu žáci zároveň rozvinou celou řadu klíčových kompetencí, které jsem již zmínil v předchozí části práce.

12.1. Reálný návrh projektu

Název projektu: Trh⁴³

Doporučený ročník: 9.ročník ZŠ

Časový rámec: 8 vyučovacích hodin

Vzdělávací oblast: Člověk a společnost

Vzdělávací obor: Výchova k občanství

Vyučovací předmět: Výchova k občanství

Typologie projektu:

podle navrhovatele projektu: uměle připravený projekt

podle prostředí projektu: kombinovaný projekt (školní i domácí)

podle účelu projektu: projekt vedoucí k získání dovedností

podle velikosti púrojektu: malý projekt

podle počtu účastníků projektu: kolektivní projekt

podle časového rozsahu projektu: střednědobý projekt

podle způsobu organizace projektu: jednopředmětový projekt

Smysl projektu: Seznámení se se základními principy tržního hospodářství v praxi a

⁴³ Pozn. Název TRH je použit zcela záměrně, protože v projektu se žáci seznámí jak s trhem výrobků a služeb, tak s trhem práce.

získání klíčových kompetencí.

Výstup projektu: portfolio

Organizace projektu: práce ve 3-4 členných skupinách, které vzájemně kooperují, následně jsou zapojeni členové pedagogického sboru. Práce ve třídě v hodinách výchovy k občanství, ve škole během přestávek a doma.

Hodnocení: popsáno v jiné části práce.

12.2. Reálný harmonogram projektu

Pro lepší orientaci a přehlednost jsem celý projekt rozčlenil do čtyř etap, každá etapa dohromady zaujímá 2 vyučovací hodiny. Tento způsob jsem zvolil i proto, kdyby tento projekt chtěli v budoucnu využít studenti Pedf UK nebo kolegové z jiných škol. Na některých školách v okolí totiž výuka výchovy k občanství probíhá 1x za 2 týdny ve dvouhodinovém bloku.

1.etapa

- zahájení projektu (úvodní seznámení žáků s projektem, doporučuji neseznamovat s celým průběhem projektu a s budoucími plány)
- brainstorming na téma trh
- diskuse nad významem základních pojmů uvedených v kapitole 11.2. (tržní hospodářství, trh výrobků a služeb, poptávka, nabídka, cena, konkurence, monopol, zisk)
- žadatelé o živnost se budou hlásit na živnostenskému úřadu (u učitele), vzhledem k počtu 23 žáků je třeba 6 živnostníků, aby v budoucnu bylo možné vytvořit si 6 jednotlivých skupin (firem)
- ostatní žáci, kteří nechtějí mít vlastní firmu dorazí na úřad práce (druhý konec třídy)
- živnostníci se vrací na své místo a připraví si krátký, stručný popis činnosti své budoucí firmy (v hlavě nebo na papír) a od této chvíle je budeme oslovovat jako ředitelé nebo manažeri, kterou se chystají si založit, zatímco nezaměstnaní mají za úkol se rozmyslet, zda by raději zastávali pozici asistentky/asistenta ředitele (nebo manažera),

sekretářky/ sekretáře nebo provozního zaměstnance (více možností pro tento projekt není připraveno)

- uspořádání představení jednotlivých firem - ředitelé vystupují před nezaměstnané, kteří sedí na svých místech ve třídě, s krátkou prezentací své firmy, kterou zakládají (stačí 30s-1min); doporučuji losovat pořadí (1-6), v jakém ředitelé prezentují svou firmu)

- nábor zaměstnanců (probíhá tak, že si ředitelé jeden po druhém oslovují nezaměstnané s nabídkou pracovní pozice, tzn. ředitel č.1 osloví libovolného nezaměstnaného s nabídkou zaměstnání v jeho firmě na určité pozici (každý nezaměstnaný může pouze 1x odmítnout – toto je z důvodu aktivního hledání zaměstnání, žáci si musí uvědomit, že podpora v nezaměstnanosti není navěky), následně oslovuje ředitel č.2, ředitel č.3, atd.; ředitel, který má ve své firmě 3 zaměstnance se odebírá z náboru se svými zaměstnanci do místa sídla firmy (lavice žáka); poté, co jsou všichni žáci rozděleni a sedí kolem lavic ředitelů, tak se může pokračovat dále (pokud někteří žáci chybí, mohou být vybráni do firem i během své nepřítomnosti, v budoucnu budou mít možnost firmu opustit)

- následně jsou předány firmám úvodní instrukce (projektor, tabule, vytištěné na papíře nebo ústně – záleží na schopnostech třídy a učitele a možnostech školy) – ředitelé a zaměstnanci se musí domluvit na tom, na jaké pozici bude který zaměstnanec pracovat; následně vymýšlí společně název firmy a začínají pracovat na logu firmy)

- za úkol do další hodiny dostávají ředitelé zajistit pracovní smlouvy pro své zaměstnance (případně lze nechat zadat dokončení loga, pokud ho do konce 2.vyučovací hodiny skupina nemá vytvořené) – pracovní smlouvy musí mít všechny náležitosti a být podepsány ke dni nástupu do zaměstnání; všechny firmy začínají vést své účetnictví (pouze příjmy a výdaje)

- ředitelé firem začínají zakládat portfólium, v němž jsou základní údaje o firmě, logo firmy, podepsané pracovní smlouvy, faktury z uskutečněných zakázek a přehled účetnictví

2.etapa

- každá firma obdrží startovní dotaci 1 milion korun

- každá firma převede na účty zaměstnanců mzdy (mzdy se převádí 3., 5., 7. a 8.hodinu)
- příprava na veletrh firem (představení firmy, cíle a vize, nabídka zboží a služeb)
- zadávání zakázek – 1. a 2.kolo (každá firma obdrží v 1.kole jednu zakázku, která bude ve shodě se zbožím nebo službami, které nabízí; ve 2.kole si zakázku firmy náhodně losují – tzn., že například firma, která vyrábí a prodává sportovní oblečení si vylosuje zakázku, kde zákazník žádá zprostředkování cesty kolem světa – to pochopitelně firma nenabízí, nemá na to živnost ani prostředky, ale může cestu kolem světa zákazníkovi zprostředkovat, vymyslet trasu, sehnat co nejlevnější letenky a ubytování v dostačující kvalitě např. přes cestovní kanceláře, ubytovací portály nebo přes konkurenční firmu ve třídě, která třeba funguje jako cestovní agentura nebo kancelář apod. a předložit zákazníkovi tak, aby byl spokojen s kvalitou i cenou a zároveň, aby firma vykázala čistý ekonomický zisk, který se jí vyplatí; pokud firma o takovou zakázku nestojí, tak ji může přijmout a prodat jiné firmě nebo odmítnout – v tom případě si zakázku budou mezi sebou losovat ostatní firmy, které o ni projeví zájem; všechny tyto zakázky jsou realizovány se zákazníkem, kterého hraje učitel v modelových rolích)
- zadávání zakázek – bonusové kolo (každá firma si vylosuje jednoho libovolného člena pedagogického sboru, který předtím svolil s účastí v projektu, a ve svém volném čase tohoto člověka navštíví a informuje se na zakázku, kterou by si přál tento člověk od firmy zajistit; členové pedagogického sboru nevědí, v čem firmy podnikají, takže může dojít k situaci popsané ve 2.kole zadávání zakázek; cílem firmy v tomto bonusovém kole je, splnit zakázku za každou cenu a to i proto, že tito členové pedagogického sboru sepisují na firmu recenzi, kterou předávají po dokončení zakázky učitelům výchovy k občanství a která je součástí závěrečného hodnocení – to ovšem zástupci firem také nevědí; doporučuji bonusové kolo zadávání zakázek uskutečnit ve 4.hodině, kdy už žáci mají zkušenost s předchozími zakázkami a dokončit nejpozději do termínu poslední hodiny projektu; na všechny uskutečněné zakázky firmy pochopitelně vystavují faktury)

3.etapa

- konec zkušební doby (v 5.hodině; pokud byla ve smlouvě uvedena) čili možnost propustit zaměstnance ve zkušební době nebo odejít ze zaměstnání ve zkušební době, v budoucnu už je možná jen řádná výpověď

- firmy mohou doplnit nebo rozšířit své stavy – větší firma pracuje rychleji, ale vyšší náklady na mzdy jsou zřejmé; nezaměstnaní se mohou ucházet o místo ve firmách (klasické pracovní pohovory + CV)
- práce na realizaci zakázek
- bazar (možnost prodat zboží, které má firma skladem a již na něj nebude žádná zakázka za nižší cenu nebo konkurenci; možnost nabídnout i členovi pedagogického sboru, kterému firma realizuje nebo realizovala zakázku)
- příprava na veletrh firem
- příprava na vyhlášení soutěží nováčků na trhu aneb nově založená firma roku
- příprava na soutěž manažer roku
- technologický rozvoj - možnost realizace vlastních nápadů a novinek

4. etapa

- veletrh firem (libovolný zástupce každé firmy prezentuje svou firmu před publikem, publikum může klást otázky, na které zástupce firmy odpovídá; firmy prezentují ve vylosovaném pořadí)
- vyhlášení soutěže nováčků na trhu aneb nově založená firma roku (žáci vhazují svůj hlas do urny, volí tajně, každý má 1 hlas o stejné hodnotě, vybírá se firma, která nejlépe pracovala, jednala se s zákazníky i konkurencí, apod. – kritéria připravují sami žáci)
- vyhlášení soutěže manažer roku (obdobný systém)
- odevzdání portfolia (je možné dobrovolně vložit reflexi nebo sebereflexi i písemně do portfolia)
- závěrečná reflexe v komunitním kruhu (celou poslední vyučovací hodinu, moderátorem je buď vylosovaný žák, nejlepší manažer, zástupce vítězné firmy nebo dobrovolník; pokud je třída zvyklá na podobné práce a hodnocení, lze pracovat i bez moderátora)
- do závěrečné reflexe doporučuji zařadit i možnost sebehodnocení (pokud by někteří žáci měli problém se sebehodnocením před třídou, tak mohou krátké sebehodnocení sepsat učiteli buď na papír a odevzdat nebo sepsat doma a poslat emailem nebo přes prostředí, které škola využívá)

13. Realizace vyučovacího celku

V této kapitole bych rád přiblížil skutečný průběh 8 vyučovacích hodin, během nichž projekt proběhl ve výše zmíněné třídě a škole.

1.vyučovací hodina

Projektová výuka, o které žáci předem nevěděli, byla zahájena na začátku vyučovací hodiny zdánlivě nevinnými otázkami: *Byl někdo z vás na dovolené třeba v Maroku, Tunisku nebo Turecku? Co Vás tam zaujalo? Přišlo Vám tam něco zvláštní, netradiční, jiné než tady u nás?* Odpovědi přicházely zpočátku očekávané – moře (za doprovodu smíchu spolužáků), písek, zahalené ženy, odlišná architektura, odlišné jídlo,... V tu chvíli mi hlavou bleskla myšlenka, že mám vyhráno a k projektu se žáci dostanou sami na základě svých asociací. A skutečně tomu tak bylo, hned následující odpověď byla výmluvná: *„Byli jsme se odpoledne projít ve městě, pořád nás někdo zastavoval a něco nám nabízel, nejdřív jsem si myslel, že to jsou drogy, pak mě napadlo, že ty věci jsou ukradené....“* Než stihl žák dokončit svou myšlenku, ozvali se další žáci, kteří mu přitakávali. Postupně se třída velice rychle dobrala k tomu, že oni to prostě takhle dělají, prodávají. *„Vždyť jsme si to říkali i na zeměpise, vzpomínáte?“* „No, a co směnný obchod v dějepise?“ Po sérii dalších odpovědí přišla poslední, po které jsem tenhle proud myšlenek zastavil. Poslední odpověď zněla: *„Ono je to stejný jako u nás v našich obchodech, akorát tady máme napsanou u všeho cedulku s cenou, kolik to stojí. Přijdu do obchodu, vidím, co to stojí a koupím si to nebo ne, ale u nich není žádná cenovka, prostě řeknu, že to chci koupit a oni mi řeknou, co to stojí, ale vždycky si řeknou mnohem víc, oni to berou jako hru, chtěj se dohadovat o ceně, maj takovou kulturu nebo jak to mám říct.“*

Dobrali jsme se k tomu, že ty obchody jsou vlastně jedno velké tržiště, takže to místo, kde jsou obchody a kde se obchoduje je trh. Slovo TRH jsem napsal na tabuli a dal jsem žákům jakoby na výběr, zda se chtějí učit podobně jako v předchozích hodinách nebo jestli chtějí zkusit stát se součástí trhu sami, něco se naučit a ještě si vlastně ve škole hrát, s jedním ale. Budete muset pracovat i doma nebo ve škole během vašeho volna. Všichni přítomní žáci byli pro projekt, hned si vzpomněli, jak jsme si

hráli třeba na obecní zastupitelstvo, volby nebo na Evropskou unii. Představil jsem jim opravdu ve stručnosti, co je čeká a následoval brainstorming a diskuse, kde následně všechny pojmy žáci dokázali vysvětlit, pochopitelně ne učebnicovými definicemi, ale zastávám názor, že lepší než nepoužitelná memorovaná definice je pochopení a praktické využití i třeba s drobnou nepřesností. Ještě před zvoněním jsem požádal žáky, aby si do příště rozmysleli, kdo by si chtěl zkusit v projektu dělat ředitele firmy a aby se na začátku příští hodiny už rozmístili rovnou na živnostenský úřad a na úřad práce, ať se nezdržujeme.

2.vyučovací hodina

Na začátku hodiny na živnostenském úřadu bylo 5 uchazečů, zbytek třídy byl na úřadu práce. 1 žákyně se nechala spolužačkou vyhecovat, aby si také založila firmu, tak jsme se poměrně snadno dobrali k požadovanému číslu. Následovalo představení jednotlivých firem. Žákyně Veronika představila svou firmu, která se bude zabývat rekonstrukcemi vnitřních interiérů a designovými návrhy vnitřních interiérů bytů. Žák Láďa představil svou cestovní kancelář. Jako třetí v pořadí představil žák Michal svou firmu na sportovní oblečení, následovala žákyně Alex s tetovacím salónek, následoval žák Samuel s přepravní službou a jako poslední žák Miroslav představil svou společnost, která se bude zabývat výzkumem nových technologií. Proběhl nábor zaměstnanců a firmy byly dále instruovány ohledně portfólia, názvu a loga firmy, účetnictví a pracovních smluv.

3. a 4.vyučovací hodina

Tyto dvě části proběhly v rámci jednoho dne, ve dvou vyučovacích hodinách po sobě. Firmy obdržely startovní dotaci, převedly účty zaměstnanců na mzdy, vylosovaly si zakázky a začaly s přípravou na veletrh firem. Každá zakázka z 1.kola byla zadána tak, aby mohla být zrealizována během 4.vyučovací hodiny, každá zakázka z 2.kola byla zadána tak, aby byla zrealizována až za týden při 5.společném setkání při projektu. Byly vylosovány i bonusové zakázky, žáci tedy v rámci firem na bonusové zakázky 4 týdny, což je vzhledem k náročnosti činnosti adekvátně dlouhý časový úsek. Nastaly

první vážnější problémy: „*Jak se dělá faktura?*“ „*Proč máme takovou smůlu na zakázky?*“ „*Máme si pořídit další zboží nebo ne?*“ „*Budeme mít vůbec peníze na realizaci zakázky?*“ „*Za kolik tu zakázku přenecháme jiné firmě?*“ „*Když nám tu zakázku necháte levněji, tak jako bonus nabízíme, že zdarma odvezeme k zákazníkovi Vaši předchozí zakázku.*“ „*Moment, kolik nás to vlastně bude stát, aby se nám to neprodrazilo?*“ Žáci byli tak pohlceni do práce, že vůbec nezaregistrovali zvonění, přestávku, dokonce ani příchod kolegy, který přes třídu procházel do kabinetu. Při realizaci zakázek 1.kola, kdy jsem hrál zákazníka se už ekonomické uvažování rozjelo na plné obrátky: „*Na rekonstrukci bytu chceme zálohu ve výši 10% cílové částky. Pochopte, že musíme mít nějakou jistotu, že od nás vezmete, co jste slíbil.*“ „*Pokud chcete takovéhle tetování, budete si muset připlatit a bude trvat déle, musíme pořídit speciální jehly.*“ Odpověď na mou otázku, jak na to děvčata přišla, že jsou potřeba speciální jehly mě srazila do kolen: „*Kamarádky máma má v Praze tetovací salón, tak jsme se tam byly v sobotu dívat, jak se to dělá, prohlédly si celé studio, když už měla po práci a zavřela a ukázala nám právě nejen vzorníky, ale i inkousty, jehly a prostě všechno, bylo to skvělé, byly jsme tam celý den.*“

5.vyučovací hodina

Proběhla realizace 2.kola zakázek. Upozornil jsem na konec zkušební doby, což byl počátek prvních vážnějších nepokojů v rámci firem. Někteří zaměstnanci ve firmě Alex se zrovna dvakrát nepředřeli, ředitelka je tedy chtěla propustit ve zkušební době, jenže zjistila, že asistenta ředitelky do pracovních smluv uvedla, že se sjednávají bez zkušební doby, takže bude muset nalézt důvod k výpovědi v řádné výpovědní lhůtě. Ve firmě Sama se začali bouřit zaměstnanci, protože ředitel nedělá nic, jenom jim rozdává práci a skoro nic jim nezaplatil, ve smlouvě pak objevili bod, který výrazně omezoval jejich mzdy na minimum. Všichni ale své smlouvy podepsali – ani si je nepřečetli. Velmi cenná zkušenost. Ve firmě ředitele Miroslava nechtěli dále zůstat žádní zaměstnanci, když se ztratila objednávka zakázky s šestimístnou cifrou. K údivu všech to ředitel šel s úsměvem oznámit zákazníkovi včetně informace, že záloha zákazníka propadla a že se to stane. (Další hodinu dorazila kontrola z finančního úřadu na udání od zákazníka) Miroslavovu firmu nakonec opustil jeden zaměstnanec, který přešel

k Michalovi. Žáci dále pracovali přípravě na veletrh a byla jim oznámena možnost bazaru v dalším kole.

6.vyučovací hodina

Proběhla kontrola finančního úřadu v Miroslavově firmě, která zjistila mnoho nesrovnalostí a následně byla firmě udělena pokuta. Proběhl bazar. Firmy doladily přípravy na veletrh firem a na soutěže nováčků na trhu aneb nově založená firma roku a manažer roku. Proběhla část technologický rozvoj.

7.vyučovací hodina

Proběhl veletrh firem a vyhlášení obou soutěží. Na veletrhu některé firmy představily i nové technologie, které vyvinuly v předcházejícím kole. Soutěž vyhrála firma Veroniky a Veronika byla spolužáky zvolena manažerkou roku (nutno dodat, že po právu; skupina pracovala velice profesionálně, chování všech zaměstnanců i vedení firmy při realizaci zakázek ve třídě v 1. i 2.kole by mohli převzít zástupci většiny našich reálných firem a i recenze od učitelky, pro kterou dělala firma zakázku v bonusovém kole byla maximálně pozitivní. Žáci finišovali se zakázkami pro učitele a doladřovali obsah portfolia. Všechny firmy si detailně kontrolovaly účetnictví z obavy před kontrolou.

8.vyučovací hodina

Žáci již před hodinou vytvořili komunitní kruh pro závěrečnou reflexi, portfolia ještě při mém příchodu do třídy někteří doladřovali, ale nakonec odevzdali všichni bez výjimky. Reflexe probíhala bez moderátora, po počátečním ostychu byla veskrze pozitivní, veškerá negativa si žáci vyříkali a už jen to, že s projektem strávili dobrovolně mnoho hodin mimo vyučování mi ukázalo, že by stálo za to v něm pokračovat i v následujících letech.

14. Vyhodnocení vyučovacího celku

Vyučovací celek, projekt s názvem „Trh“, který se zabýval základními principy tržního hospodářství se osvědčil a byly naplněny cíle projektu. Žáci si osvojili všechny pojmy, základní i rozšiřující. Všichni bez výjimky porozuměli pojmům *tržní hospodářství, trh výrobků a služeb, nabídka, poptávka, konkurence, monopol, zisk, soukromé podnikání, řízení firmy i trh práce*.

Jako bonus bych vyzdvihl i uvědomění si nevýhod centrálního plánu, jemuž absentuje pružnost, potřeby obyvatelstva, tedy kupujících a samozřejmě i zřejmá absence konkurence. Monopolizace by se většině skupin líbila, ale pouze v případě, že by byly na straně nabídky. Zcela zřejmě se podařilo pochopit výhody i problémy tržního hospodářství. Při online výuce během uzavření škol jsme se k projektu ještě často vraceli, žáci si plně dokázali uvědomit důsledky koronavirové krize na naši ekonomiku a zároveň dokázali diskutovat o státních intervencích a podpoře potřebných. Žáci si uvědomili provázanost nabídky a poptávky, pochopili, že nabídky bez poptávky a ani poptávka bez nabídky nemohou naplnit potřeby jednotlivých ekonomických subjektů, ať už potenciální užitnost v budoucnu nabytého statku z pohledu kupujícího, tak i potenciální možnost zisku v případě prodeje výrobku či služby z pohledu výrobce či poskytovatele.

Žáci velmi dobře vnímali, jak složité je vést firmu, domluvit se a celkově prosperovat, často v projektu nastaly situace, které nikdo z nich neočekával a věděli, že je musí vyřešit. Všichni pochopili, jak důležitá je smluvní dokumentace a účetnictví, čehož rovněž zcela jistě v budoucnu využijí, ať už při vedení firmy, domácnosti nebo třeba jen vlastního rozpočtu. Uvědomění si finanční odpovědnosti a problémů, které mohou nastat při nedostatku gramotnosti v této oblasti, bych v hodnocení rozhodně neměl opomenout.

Během projektu jsme splnili oba dva očekávané výstupy – *žák pojmenuje a objasní principy tržního hospodářství i žák vysvětlí, jakou roli na trhu práce hraje nabídka, poptávka a konkurence*. Zároveň si jsem jistý, že všechny klíčové kompetence – kompetence pracovní, kompetence občanské, kompetence sociální, kompetence komunikativní, kompetence k učení i kompetence k řešení problému uvedené v pojmové a vztahové analýze (str.41-42) si žáci osvojili.

Projekt dále také ukázal, že žáci jsou schopni samostatné tvůrčí činnosti, pokud k ní jsou dostatečně motivováni a mají k ní volné ruce, že i v situaci, kdy žák má pocit, že si jen hraje, může docházet k plnění didaktických cílů a rozvoji kompetencí čili k naplňování formální stránky vzdělávání na základní škole dle rámcového vzdělávacího programu.

Vlastní hodnocení činnosti jednotlivých firem probíhalo několika způsoby. Prvním z nich bylo klasické známkování přes systém školaonline, který se na této škole už dlouhá léta využívá (v ní byl i projekt zaznamenáván, přidávána upozornění na úkoly, zakázky, apod.). Za každou průběžnou tvůrčí činnost obdrželi žáci ve firmách hodnocení o váze 0,30, jednalo se tedy o hodnocení za logo firmy, přípravu pracovních smluv, vedení účetnictví, provedení zakázek, prezentaci na veletrhu firem. Bonusové hodnocení výborně o stejné hodnotě obdržela nejlepší manažerka i nejlepší firma, dle hlasování žáků. Zároveň mohlo do hodnocení přibýt + za pozitivní recenzi od členů pedagogického sboru, jimž v bonusovém kole firmy plnily zakázky. Za celkovou činnost obdrželi žáci 2 velké známky o váze 1,00, tedy v hodnotě klasického testu, apod. První velkou známku dostal každý člen firmy za jednotlivou firmu, jak firma pracovala jako celek, jak vystupovala na veřejnosti, jak měla uspořádané portfolio, apod. Zcela nepochybně je nutné zdůraznit, že se svolením jednotlivých skupin tato portfolio byla a budou využita při prezentaci školy na dnech otevřených dveří, třídních schůzkách, náborech prvňáčků, apod. Zároveň portfolio byla představena kolegům na pedagogické radě, pochopitelně, se střídavými úspěchy. Druhou velkou známku si udělili žáci sami – v každé firmě napsal každý člen známku všem svým kolegům a průměr těchto známek vytvořil druhou velkou známku pro jednotlivce, za jeho přínos pro firmu.

Jak už jsem uváděl v předchozí kapitole, jako nejdůležitější ovšem vnímám sebehodnocení a zpětnou vazbu. Sebehodnocení žáků v rámci projektu popíši teď, sebehodnocení mé osoby, jako učitele, popíši v následující kapitole. Sebehodnocení žáků jsem pojal dvěma způsoby, žáci si mohli vybrat. Buď provedli sebehodnocení v rámci závěrečné reflexe v komunitním kruhu ústně, čehož využily cca 2/3 žáků ve třídě, nebo zaslat na email písemnou formou maximálně o délce jedné normostrany, čehož využila zbylá 1/3 třídy.

15. Sebehodnocení

Sebereflexe je pro učitele stejně důležitá jako pro žáka. Pravidelně nechávám své žáky psát anonymní feedbacky na výuku v mých předmětech, snažím se upravovat výukové metody tak, abychom byli všichni spokojeni a hlavně se drželi onoho slavného „*Schola ludus*“. Pro sebereflexi tohoto projektu a vlastně i celé projektové výuky jsem si ještě před zadáním projektu sepsal několik otázek, na které jsem si po ukončení projektu odpověděl.

Čím si mě získalo projektové vyučování?

Projektové vyučování zcela jednoznačně znamená pro učitele daleko větší práci s přípravou na jednotlivé vyučovací hodiny či na větší vyučovací celek. Nejinak tomu bylo i v případě tohoto projektu. Ten nápad jsem nosil v hlavě už několik let, jen jsem pořád neměl sílu ho zrealizovat, zjednodušeně řečeno dát ho na papír nebo do textového editoru. Projektové vyučování mě baví, přijde mi úžasné, když se mohou žáci něco naučit a přitom si de facto hrajeme. Taková výuka je mnohem efektivnější a zcela jistě buduje i daleko hlubší vztah mezi žáky a učitelem, což vnímám po každém projektu, který ve škole uskutečníme. Už jako žák na základní škole nebo jako student na gymnáziu jsem nenáviděl hodiny, kdy učitel vedl nekonečný monolog, odpoledne nebo celý večer jsem strávil psaním domácích úkolů a na testy jsem se už jako mladší nestihl připravit, jako starší jsem přípravě věnoval část noci. Projektová výuka přináší učiteli radost z toho, že je v práci – kdo může říci, že si v práci hraje, dostává zapláceno a přitom ještě ovlivňuje budoucí generace? Je to nádherný pocit. Nejsem učitel, který by byl teoreticky zaměřen, předhledy výukových metod, definice, poučky, apod., to je pro mě utrpení, stejně tak nemám rád frontální výuku. Ale pokud se můžeme učit prakticky, získávat dovednosti užitečné v budoucím životě, to se mi moc líbí.

Co se během projektového vyučování povedlo?

Mohl bych odpovědět, jak jsme naplnili cíle výuky, rozvíjeli klíčové kompetence, apod., ale hlavní plus tohoto projektu vnímám v zájmu žáků. Všichni

bez výjimky pracovali s chutí. To se při běžné výuce téměř nikdy nestane, pokud je povedená hodina, interakce probíhá mezi učitelem a maximálně polovinou žáků nebo případně v rámci žákovských skupin. Takto byli zapojeni naprosto všichni, každý měl svou roli, každý byl svým způsobem důležitý a cítil zodpovědnost ne za sebe, ale především za ostatní. Pokud bych měl odpověď shrnout do jedné věty, tak se mi povedlo namotivovat žáky k učení, aniž by si uvědomovali, že se vůbec učí.

Co se během projektového vyučování nepovedlo?

Občas jsme se dostávali do situací, které jsem nepředpokládal, že by mohly nastat – například problém s Miroslavovou firmou a ztracenou objednávkou. Bylo nutné je rychle, operativně a smysluplně vyřešit. Do budoucna bych měl v přípravě projektu pravděpodobně zajít do větších detailů. Samozřejmě v rámci jednotlivých skupin docházelo k neshodám, nemám konfliktní situace rád a proto je řadím k tomu, co se nepovedlo, i když zcela jistě se dají zařadit i do pozitiv.

Budu projekt v příštím školním roce opakovat a udělám nějaké změny?

Projekt určitě budu zařazovat do výuky i v následujících letech. Vyhovovala mi ta výjimečná situace, kdy jsme na projektu pracovali 2 hodiny v kuse a zřejmě v budoucnu zařadím projekt do 2hodinových bloků. Příjemným osvěžením projektu bylo i bonusové kolo zakázek, zvažuji, že v příštím školním roce do něj zařadím buď rodiče nebo žáky osmého ročníku, kteří budou zadávat zakázky. Dále bych rád zařadil do projektu poněkud více konkurenční prostředí, to bylo vlastně zajištěno jen losováním a zajišťováním zakázek ve 2.kole a v bonusovém kole. Pravděpodobně bude žákům nabídnuto několik možností, z nichž si budou vybírat, založení firem už zřejmě nebude zcela záležet na volném výběru.

Překvapilo mě něco v průběhu projektu?

Zásadním způsobem mě nepřekvapilo nic, příjemně jsem byl překvapen rychlostí, s jakou se žáci do práce ponořili a s jakou si uvědomovali výhody a nevýhody

podnikání, důležitost souladu nabídky a poptávky na trhu. Velmi rychle pochopili, že v tržním hospodářství jde v první i v poslední řadě výrobci o zisk a také se podle toho řídili.

Splnili jsme stanovené cíle?

Domnívám se, že cíle, které byly stanoveny se povedlo splnit. Žáci porozuměli principům tržního hospodářství, tržnímu mechanismu, uvědomili si, jak to chodí na trhu práce i na trhu výrobků a služeb. Jako plus bych vypíchl i často tak vychvalovanou práci s chybou, ta je součástí projektové výuky zcela běžně. Žáci semi reflektovali svými slovy, že cílů bylo dosaženo.

Doporučil bych projektovou výuku i ostatním kolegům? Rozšíří se ve škole?

V naší škole je velké množství mladých pedagogů, kteří nedávno do školy nastoupili, zároveň na druhém stupni více než 50% mužů. I přesto projektová výuka bohužel zatím nemá místo ve výuce většiny kolegů, ač vedení školy projektovou výuku podporuje a aktivně využívá ve svých hodinách. Všichni se zapojují jen do tematických jednodenních projektů, bohužel a zcela pochopitelně v různé kvalitě. V následujících letech budu pracovat na tom, aby projektová výuka měla místo ve výukových metodách všech pedagogů na naší škole, z pozice výchovného poradce to přece jen půjde už o něco snadněji, než z pozice řadového učitele 2.stupně. Jsem si jistý, že se někteří kolegové pouze bojí projektovou výuku zařadit, obavy mohou být různé – např. velkého množství času, který musí být přípravě projektu věnován; ze způsobu hodnocení projektu; z reakce rodičů na projektovou výuku (což mi přijde jako obrovská škoda, téměř všichni rodiče projektovou výuku nadšeně kvitují, jedná se o výjimečné situace, kdy žáci staršího školního věku doma s nadšením vypráví rodičům, o čem se ve škole učili); z toho, jak zvládnou kázeň ve třídě v rámci projektu, apod.

Závěr

V diplomové práci jsem se věnoval tématu *Principů tržního hospodářství ve výuce Výchovy k občanství*. Má práce je převážně teoretická, ale ve druhé části jsem navrhl vyučovací celek, který se následně osvědčil i v praxi. Pokud by tato práce inspirovala v budoucnu alespoň jednoho učitele výchovy k občanství, tak bude naplněn její smysl. Práce je oproti mnoha jiným diplomovým pracem psána volnějším stylem, je tomu tak i proto, že moderní výuka a moderní škola by měly společně postupně bořit mýty, které v našem školství přetrvávají. Nikoliv za každou cenu, ale flexibilně a kreativně podobně jako projektová výuka.

V úvodní části diplomové práce jsem seznámil čtenáře s principy tržního hospodářství, fungování tržních mechanismů a také jsem věnoval dostatečný prostor pohledu do kurikula a didaktiky společenských věd či výchovy k občanství. Ve druhé části jsem čtenáři osvětlil, jakým způsobem by měla probíhat projektová výuka a navrhl vyučovací celek, který jsem i zrealizoval na základní škole, kde už dlouhá léta učím. V posledních dvou kapitolách jsem pak projekt vyhodnotil a provedl sebehodnocení.

Téměř závěrem je nutné konstatovat, že projektová výuka má své místo na všech typech škol, rozhodně lze vyučovat i všechny ostatní předměty za pomoci projektové výuky, velmi zajímavým osvěžením jsou pro školy i denní nebo týdenní mezipředmětové projekty, které, ač to není jejich primárním účelem, často rozvíjí vědomosti a dovednosti učitelů. Projekt, který je v této práci navržen a posléze byl i v praxi zrealizován lze v budoucnu rozšířit, provázat minimálně do hodin zeměpisu, ale v návaznosti na pracovní smlouvy i do českého jazyka a dalších vyučovacích předmětů.

Hlavní přínos této diplomové práce spatřuji pochopitelně v praktické části. Navržený vyučovací celek může být nápomocný mnoha učitelům a žákům a určitě bude dlouhá léta nápomocný na naší škole. I v teoretické části ovšem lze nalézt jednoduché přehledy, ať už z oblasti tržního hospodářství, tak jednoduché zařazení výchovy k občanství a ekonomických témat v tomto předmětu v kurikulu a pochopitelně i jednoduché přehledy z obecné didaktiky a didaktiky výchovy k občanství.

Samotný závěrečný odstavec mé diplomové práce bych rád pojal jako výzvu všem učitelům na školách i studentům pedagogických oborů. Nebojte se nových výukových metod, nebojte se toho, že by vám žáci bez frontální výuky a ukazovátka v ruce s trochou nadsázky skákali po hlavě. Neokřikujte své žáky, nevyhrožujte jim poznámkami, pětkami a dalšími tresty, ale buďte jim příkladem, ved'te je k tomu, aby po absolvování základní školy měli základ do života, nemusí se jednat o komplexní vědění, naplnění všech cílů výuky, naučení se všech pouček a pojmů, to zcela jistě všichni žáci nezvládnou. Ale naprosto každý žák může odejít po devíti letech ze základní školy (nebo i ze školy jiného typu po jiném počtu let) jako slušný člověk, který se za sebe ani za vás nebude nikdy stydět; jako demokratický občan, který nespatřuje základ demokracie v možnosti říkat a dělat, co chce, ale spatřuje ho v ohleduplnosti k ostatním a dodržováním lidských hodnot, které více či méně často bývají v poslední době opomenuty.

Seznam použitých informačních zdrojů

Použitá literatura

- COUFALOVÁ, J.. *Projektové vyučování pro 1.stupeň základní školy – náměty pro učitele*. Praha: Fortuna, 2006. ISBN 80-7168-958-0
- HAVLÍNOVÁ, I. *Didaktické náměty pro učitele občanské výchovy a základů společenských věd*. Praha: Pedf UK v Praze, 2014. ISBN 978-80-7290-670-3
- JEŽEK, T. *Peníze a trh*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-685-3
- KALHOUS, Z. OBST, O. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4
- KLVAČOVÁ, E. *Stát, trh a občan*. Ekonom, 1993, č.32. ISBN 80-7079-372-4
- KOMENSKÝ, J.A. *Velká didaktika*. Praha: Dědictví Komenského, 1930.
- KRATOCHVÍLOVÁ, J. *Teorie a praxe projektové výuky*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2006. ISBN 80-210-4142-0
- LAICMANOVÁ A. a kol. *Výchova k občanství 9*. Brno: Nová škola, 2013. ISBN 978-80-7289-487-1
- LUNEROVÁ, J. a kol. *Výchova k občanství 7*. Brno, Nová škola, 2012. ISBN 978-80-7289-380-5
- SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7
- SMITH, A. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: SNPL, 1958.
- STANĚK, A. *Didaktika společenských věd*. In STUHLÍKOVÁ, I., JANÍK, T. et al. (ed) *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7769-0
- TICHÁ, M. *Ekonomie a didaktika*. In KUTHAN, R., PELCOVÁ, N., ZICHA, Z. (ed) *Kapitoly z didaktiky filosofie, etiky a společenských věd*. Studia didactica I. Praha: Univerzita Karlova, 2018. ISBN 978-80-7290-997-1
- TOMČÍK, J. *Didaktika ekonomie – studijní text*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. ISBN 978-80-8753-313-0
- VLČEK, J. *Ekonomie a ekonomika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. ISBN 978-80-7552-190-3

ZORMANOVÁ, L. *Obecná didaktika; pro studium a praxi*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-2474-590-0

Použité internetové zdroje

Citáty slavných osobností [online]. Dostupné z: <https://citaty.net/autori/deming/>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/43792/>